מכון ון ליר בירושלים
THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE
معهد فان لير في القدس

התוכנית לכלכלה וחברה
במכון ון ליר בירושלים

אגרת 1

מסמך זה פונה לציבור הרחב ומיועד להפצה חופשית

מחקרי מדיניות
ניירות עמדה
דפי מידע
אגרת
מחלוקות בכלכלה
כנס שנתי

באגרת זו:

תקצירי המאמרים

פתח דבר
אריה ארנון

על הקשר בין אי־שוויון לצמיחה כלכלית
יוסף זעירא

ממצאים ראשוניים
סאלם אבו זאיד ויצחק ספורטא

הערה ביקורתית על לימודי הכלכלה
אריאל רובינשטיין

סקירות ספרות

Peter H. Lindert, *Growing Public: Social Spending and Economic Growth since the Eighteenth Century,* Volume I. Cambridge University Press, 2004
דותן לשם

Wade D. Hands, *Reflection Without Rules: Economic Theory and Contemporary Science Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001
דותן לשם

כנסים

הכנס השנתי של התוכנית לכלכלה וחברה, 18 בדצמבר 2005

עורך אחראי: אריה ארנון
עורך: דותן לשם

לאגרת המלאה

1
דצמבר 2005

פתח דבר
אריה ארנון

התוכנית לכלכלה וחברה במכון ון ליר בירושלים

ישראל 2005 היא חברה שהכלכלה ממלאת בה תפקיד מרכזי, הן הכלכלה במובן של "משק" והן הכלכלה במובן של "תיאוריה". לעתים נדמה בדיונים כלכליים וחברתיים כי המשק הוא חזות הכול. שיקולים "לא משקיים" נדחים, ודעות שאינן מתיישבות עם "טובת המשק" נאלמות. אך מהי טובת המשק? מי קובע מהם היעדים ומהם הכלים להשגתם? מה נופל מחוץ לאפשרי ומה בתוכו? מי חורץ מה נכון ומה לא? מהו מקומם של השיקולים הלא כלכליים?

בסופו של יום לתיאוריה הכלכלית, גם אם היא סוד כמוס לרבים, שמור משקל רב בדיון הציבורי: על פיה תקום או תיפול רפורמה במסים, בשוק ההון, ולאחרונה יותר ויותר גם בהסדרי הרווחה, בחינוך ובבריאות.

ה"תיאוריה הכלכלית" המגיעה לציבור הרחב בתיווכם של פרשנים, מעצבי דעת קהל וקובעי מדיניות אינה מייצגת בצורה מאוזנת את הקשת הרחבה של ממצאים מדעיים בתחום: לעתים מציגים עניין השנוי במחלוקת מדעית כמסקנה נחרצת שאין לחלוק עליה ומובאים חצאי ראיות כהוכחה חותכת לטיעון זה או אחר, לעתים מתכחשים לממצאים מוצקים שיש עליהם הסכמה רחבה בספרות המקצועית ולעתים מתעלמים מממצאים רלוונטיים בתחומי ידע אחרים.

התוכנית לכלכלה וחברה במכון ון ליר בירושלים מבקשת להציג תמונה מאוזנת יותר של הידוע ושל מה שאינו ידוע ולהתייחס אל המבוסס מדעית ואל מה שאינו מבוסס מדעית בנושאי משק וחברה בסוגיות מרכזיות העומדות על סדר היום הציבורי, במטרה להעמיד את הדיון הציבורי בנושאים אלה על מסד מוצק. במיוחד נשתדל להצביע על אותם מקרים שבהם התיאוריה הכלכלית חלוקה במסקנותיה ויכולה לכל היותר להעריך את השלכותיהן של דרכי פעולה אלה ואחרות, להשוות ביניהן ולהבהיר את השיקולים השונים בעד או נגד מדיניות זו או אחרת כדי לסייע למנגנון הדמוקרטי להגיע להחלטה מושכלת.

התיאוריה הכלכלית המודרנית, שראשיתה ב"יד הנעלמה" של אדם סמית ובגילוי כוחו של מנגנון השוק בהקצאה יעילה של משאבים חומריים, עשתה מאז כברת דרך ארוכה,

כשם שהמשק המודרני רחוק שנות אור מהמשק הפשוט של ראשית המהפכה התעשייתית. במשקים המורכבים בימינו ה"יד הגלויה" של מעורבות ציבורית פעילה במשק היא צורך מוכר בכל העולם המתועש, לא רק בשמירה על הסדר הציבורי וזכויות קניין. ללא מעורבות כזאת, כאשר רשויות הממשלה נכשלות במילוי תפקידיהן ההכרחיים מתרחשים תהליכים שליליים הקוראים לתיקון מיידי.

כאשר אין די מעורבות ממשלתית פעילה המשק משלם מחיר מיידי, כפי שלימדו אותנו השערוריות הפיננסיות הגדולות - קופות החיסכון וההלוואה וחברת אנרון - שאיימו לערער את אמינותו של שוק ההון. אך זה אינו המחיר הכבד ביותר שהמשק משלם כאשר המגזר הציבורי אינו ממלא את התפקידים המוטלים עליו. עדות דרמטית לכך ראה לאחרונה העולם בתמונות הקשות של מתים המתגוללים ברחובות ניו־אורלינס המוצפת, מפני שהסכרים לא תוחזקו כהלכה ומפני שחסרי האמצעים בעיר לא פונו בזמן. עדויות דרמטיות פחות אך לא חשובות פחות אנחנו מוצאים כאן, במערכת חינוך הזקוקה לרפורמה מעמיקה, ב"סל התרופות" שאינו כולל תרופות מצילות חיים, בריבוי הילדים הלכודים במעגלי עוני ועוד.

התוכנית לכלכלה וחברה במכון ון ליר אינה מציעה משנה אחת ויחידה לענות על שאלות מורכבות אלו. מטרתה להרחיב את הדיון הציבורי בשאלות כלכלה וחברה, להבהיר את המחלוקות המקצועיות ולהבליט את הבררות העומדות לפני הציבור. בדמוקרטיה, ראוי שהציבור יכריע בשאלות העומדות על הפרק, בתיווכו של המנגנון הפוליטי, על פי ערכיו ולאור מיטב שיקוליו. כך בכל תחומי החיים וכך גם בנושאים כלכליים. מטרה זו תעמוד במרכז פעילותנו.

בתוכנית משתתפים כלכלנים וחוקרים אחרים ממדעי החברה והמשפט מהאוניברסיטאות בישראל לצד חוקרים מן המגזר הציבורי, הבוחנים בעבודתם שאלות של משק וחברה בישראל. כל אחד ואחת מאתנו מייצג כמובן את עצמו אך כולנו יחד מייחסים חשיבות רבה לשיפור איכות הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות המעצבות את חיינו כאן.

האגרת האלקטרונית, שאת עריכתה מרכז דותן לשם, היא האמצעי הראשון שאנו נוקטים במטרה ליצור קשר עם קהל היעד שלנו: כל מי שענייני כלכלה וחברה קרובים לו ומוכן להקדיש מאמץ כדי לבחון אותם באופן שיטתי ומתוך גישה פתוחה. יובאו בה ממצאים ראשוניים מעבודות, סקירות ספרות ועמדות בנושאי מדיניות כלכלית וחברתית, מתוך כוונה מוצהרת לעורר שיח מקצועי בשאלות אלה. כל רעיון, הצעה ויוזמה יתקבלו בברכה וכך גם תגובות - מחייבות ושוללות.

על הקשר בין אי־שוויון לצמיחה כלכלית

יוסף זעירא

א. הקדמה

מאמר זה דן בשאלה אם אי־השוויון משפיע על הצמיחה הכלכלית ואם כן באילו אופנים. המאמר עוסק בשאלה זו בשלושה מישורים: (א) תיאורטי; (ב) אמפירי; (ג) יישומי לישראל. בטרם אתחיל בדיון אגדיר את המונחים שבהם אנו עוסקים. הגדרה כזו חיונית, שכן פעמים רבות מופיעים מונחים אלו בדיון הציבורי במשמעויות שונות. **צמיחה כלכלית** היא תופעה של גידול מתמשך של התוצר הלאומי. גידול זה מופיע בכל מגזרי המשק ולא רק בכמה מהם. תופעת הצמיחה הכלכלית אינה עוסקת אפוא בגידול התוצר בשנה אחת ואף לא בשנתיים. טווחי זמן כאלו שייכים בדרך כלל לתופעה כלכלית אחרת ששמה **מחזורי עסקים**. הצמיחה הכלכלית היא תופעה ארוכת טווח של עשר, עשרים ואף יותר שנים. במילים אחרות, שיעור הצמיחה הוא שיעור גידול ארוך טווח של התוצר הלאומי.

אי־שוויון הוא מונח קשה יותר להגדרה מאשר צמיחה כלכלית. שאלה אחת היא אי־שוויון של מה? המדדים המקובלים ביותר הם מדדי אי־שוויון של הכנסה. מדדים אחרים מתייחסים לאי־שוויון של צריכה, בהנחה שהוא מודד את אי־השוויון של ההכנסה הפרמננטית. לכן יש הרואים באי־שוויון של צריכה מדד מוצלח יותר. הבעיה היא שנתוני צריכה אישית או משפחתית מדויקים הרבה פחות מנתוני הכנסה. יש גם מדדים של אי־שוויון ברכוש. בדרך כלל אי־השוויון ברכוש גבוה מאי־השוויון בהכנסה, שכן רכוש נצבר על פני הרבה שנים ואף על פני הרבה דורות. עם זאת נתוני רכוש מדויקים פחות מנתוני הכנסה, שכן רכוש מדווח פחות. גם מדידת הכנסה אינה מדויקת דייה. ההכנסה משכר מדווחת בדרך כלל יותר מהכנסה מרכוש, ויש גם הכנסה שאינה מדווחת כלל. שאלה אחרת היא: כיצד מודדים אי־שוויון או התפלגות הכנסה? כיצד מוצאים מספר יחיד המבטא התפלגות מורכבת של הכנסות? גם על כך יש תשובות רבות. המדד המקובל ביותר לאי־שוויון הוא מדד ג'יני (GINI). זהו מדד הנע בין 0 ל־1, כאשר 0 מתאר מצב של שוויון מלא ו־1 מתאר מצב של אי־שוויון מוחלט (כל העושר מרוכז בידי אדם אחד).

בסקירה זו אנו בודקים כיצד משפיע אי־השוויון על הצמיחה הכלכלית. בעצם אנו שואלים את השאלה הבאה: כיצד משפיע אופן חלוקת העוגה הלאומית על גודלה של העוגה? ננסה להעלות כמה תשובות תיאורטיות לשאלה זו מן הספרות העדכנית, שיציגו מנגנוני השפעה שונים שדרכם חלוקת ההכנסה משפיעה על הצמיחה הכלכלית. חשוב

להבין כי לא כל המנגנונים פועלים באותו כיוון. יש כאלו הגורמים להשפעה חיובית של אי־שוויון על צמיחה ויש כאלו הגורמים להשפעה שלילית. השאלה העולה מכך היא אילו מנגנונים חזקים יותר ובאילו נסיבות. שאלה זו היא אמפירית מטבעה.

נקודה חשובה נוספת הנוגעת לבדיקת ההשפעה של אי־השוויון על צמיחה, הן ברמה התיאורטית והן ברמה האמפירית, היא העובדה שהקשר בין שני המשתנים הוא דו־כיווני. כשם שאי־השוויון משפיע על התוצר הכולל, כך התוצר הכולל, או מצב התפתחותו של המשק, משפיע על אי־השוויון. מעניין כי כבר בשנות החמישים, בתחילת הדיון הכלכלי בנושאי הצמיחה וההתפתחות, צצו ועלו שתי השערות על שני כיווני ההשפעה הללו. בכיוון של השפעת אי־השוויון על הצמיחה העלה הכלכלן ניקולס קלדור (Kaldor 1956) השערה שלפיה כאשר אי־השוויון גדל, גדל החיסכון במשק, כי העשירים חוסכים חלק גדול יותר מהכנסתם. הגדלת החיסכון מגדילה את ההשקעה וזו מאיצה את צבירת ההון ואת הצמיחה הכלכלית. כלכלן אחר, סימון קוזנץ (Kuznets 1955), העלה השערה בדבר השפעת הצמיחה על אי־השוויון. הוא שיער כי תהליך שבו האוכלוסייה עוברת בהדרגה מן הכפר והחקלאות אל העיר והתיעוש, גורם תחילה להגדלת אי־השוויון ואחר כך לצמצומו. השערה זו נודעה לימים בשם "עקומת קוזנץ" (Kuznets curve). כלומר כבר בתחילת הדיון בנושא הבחינו כלכלנים באופן ברור בין הסברים לשני כיווני ההשפעה של אי־שוויון וצמיחה.

חשוב עוד יותר להבחין בין שני כיווני ההשפעה בניתוח האמפירי. עלינו לעמוד היטב על משמעותם של הממצאים. הנתונים יכולים להראות כי יש מתאם חיובי או שלילי בין אי־שוויון לצמיחה, אך מהי משמעותו של מתאם זה? האם הוא מצביע על סיבתיות מאי־שוויון לצמיחה או אולי על סיבתיות הפוכה? אולי שני המשתנים מושפעים ממשתנה שלישי? אלו שאלות חשובות שלא תמיד יש בידינו די נתונים כדי לענות עליהן בצורה מספקת, אך יש לעשות מאמץ יצירתי כדי שהתשובה תהיה טובה כמה שיותר.

בסעיפים הבאים אסקור כמה מן המנגנונים שבאמצעותם אמור אי־השוויון להשפיע על הצמיחה הכלכלית או על היקף הייצור במשק. נקודה חשובה היא שבדיון זה לא אבחין באופן חד בין גודל התוצר לבין קצב צמיחתו, משום שאנו מנסים להבין הבדלים בין משקים יותר מאשר לעמוד על התנהגות משק יחיד לאורך זמן. כמו כן לא אעסוק בכיוון ההשפעה השני, כיצד הצמיחה משפיעה על אי־השוויון, קרי השערת קוזנץ. לא אחזור אף על השערת קלדור בדבר ההשפעה החיובית של אי־השוויון על הצמיחה. השערה זו תקפה אולי במשק סגור, שבו החיסכון קובע את גובה ההשקעה, אך היא אינה תקפה במשקים פתוחים שבהם יש תנועות הון חופשיות. באחרונים יכול המשק לצמוח גם אם החיסכון נמוך, כאשר ההשקעה ממומנת מחוץ לארץ. דוגמה טובה לכך היא ישראל, שצמיחתה

כמעט כל השנים (למעט שנות הצנע 1949-1952) מומנה על ידי גירעון במאזן התשלומים. כמו כן מחקרים רבים הראו כי המתאם בין חיסכון לצמיחה כלכלית אינו גבוה (ראו Jones 1995). אציג אפוא מנגנוני השפעה אחרים של אי־שוויון על צמיחה כלכלית, שהופיעו בספרות הכלכלית בעשרים השנים האחרונות, משהתחדש העניין בנושאי הצמיחה. לאחר מכן אציג את התוצאות העיקריות של המחקרים האמפיריים בנושא. אסכם בדיון בשאלות שנותרו פתוחות ובהשלכות ביחס לישראל.

ב. השפעת אי־השוויון דרך תמריצים

המנגנון המוכר ביותר לכל מי שלמד כלכלה, שדרכו משפיע אי־השוויון על הפעילות הכלכלית, הוא מנגנון התמריצים. כל עבודה כרוכה במאמץ וככל שגדל המאמץ המושקע בעבודה כן גדלה תפוקתו של העובד. במשק שבו משקיעים מאמצים רבים יותר התוצר גדול יותר. אחד המניעים המרכזיים להשקעת מאמץ הוא תמורה כספית גבוהה יותר, כלומר תמריץ ההכנסה. לכן אי־שוויון בהכנסה יוצר תמריצים להתאמץ ולייצר יותר. אם ההכנסה שווה לכולם, כמו בקיבוץ, אין לעובד תמריץ להגדיל את התפוקה. ייתכן שיש תמריצים אחרים, אידיאליסטיים יותר, אך התמריץ האגואיסטי אינו קיים. הבחנה זו נכונה במיוחד ביחס להשקעה החשובה ביותר בתחום העבודה והיא ההשקעה בהון אנושי, כלומר בהשכלה. ההשקעה בהון האנושי, בחינוך, משפיעה באופן משמעותי על פריון העובד. קשר זה תועד והוכח במחקרים רבים לאין ספור, החל בשנות השישים. חשוב להבין כי ההשקעה בהון אנושי כרוכה לא רק במאמץ אלא בכסף, בין שמדובר בעלות הלימוד ובין שבהפסד הכנסה בתקופת הלימוד. השקעה זו לא תיעשה אם לא יהיה פער שכר מספיק בין משכילים ללא משכילים. לכן שוויון גדול מדי בין עבודות ובין בעלי רמות השכלה שונות, עלול להקטין את התמריץ להשקיע בהשכלה ובהון אנושי ולפגוע בכושר הייצור של המשק.

את ההשפעה של אי־השוויון על התמריץ להשקיע בהון אנושי ניתן לאמוד גם באופן כמותי. יש לציין כי הגדלת השכר הכלכלי כתוצאה מהשכלה היא גבוהה מאוד. מחקרים בין־לאומיים וכן מחקרים שנערכו בישראל ושהסתמכו על נתוני סקרי כוח האדם וסקרי הכנסה של הלמ"ס מצאו כי כל שנת לימודים מגדילה את השכר בשיעור של 8% בממוצע. אם הריבית הריאלית שבה נשקלל את השכר העתידי הצפוי היא 5% ואם נניח כי העלות העיקרית של שנת לימודים היא הפסד השכר, כלומר העלות האלטרנטיבית, אזי הערך המהוון של שנת לימודים הוא שכר שנתי כפול 1.5 בקירוב. מכאן נובע כי מיסוי פרוגרסיבי, המפחית באופן משמעותי את השכר הגבוה ופוגע פחות בשכר הנמוך, עלול להקטין את התמריץ ללמוד ולהשקיע בהון אנושי. חישוב זה מציג מגבלות מסוימות על הפרוגרסיביות

של מערכת המס ועל רמת השוויון במשק. עם זאת ברור כי התועלת שבהשכלה עדיין גבוהה מאוד גם אם המיסוי הוא פרוגרסיבי.[1]

סעיף זה מציג אפוא קשר חיובי בין אי־שוויון לצמיחה כלכלית. ככל שאי־השוויון גדל, כך התמריץ להשקיע בהון אנושי גדל, כדי להגדיל את ההכנסה העתידית. הגדלת ההון האנושי, ההשכלה, מביאה להגדלת התוצר במשק ותורמת לצמיחה הכלכלית.

ג. השפעת אי־השוויון על הצמיחה הכלכלית דרך נגישות לחינוך

לחלוקת ההכנסה השפעה נוספת והפוכה על ההשקעה בחינוך והיא דרך הנגישות לחינוך. השפעה זו פועלת בעיקר לגבי החינוך היסודי והתיכוני והיא בולטת במיוחד בארצות לא מפותחות ובאזורי פריפריה ועוני בארצות המפותחות, מסיבות שאפרט בהמשך. חינוך מצריך השקעה מראש, והשקעה זו צריכה להיעשות מגיל צעיר. קשה לממן השקעה זו על ידי הלוואה בשוק ההון, כפי שממומנות השקעות רגילות, אף על פי שהיא השקעה בעלת שיעור תשואה גבוה. הסיבה לכך נעוצה בכשל שוק של מימון כה ארוך טווח, ובייחוד במימון בין־דורי, שהרי הורים אינם יכולים ללוות כסף כדי להשקיע במימון חינוך ילדיהם ולהתחייב שהללו יחזירו את החוב כשיצליחו בשוק העבודה בבגרותם. קושי זה לממן השקעה בהון אנושי גורם לכך שבעלי רכוש ובעלי הכנסה גבוהה יכולים לדאוג לחינוך טוב יותר לילדיהם, שכן הם יכולים לממן אותו בלי שייאלצו ללוות כספים. בעלי ההכנסה הנמוכה יוכלו להעניק לילדיהם פחות חינוך, וכתוצאה מכך ילדיהם יגדלו להיות עובדים עם פריון נמוך יותר. מכאן שאי־שוויון ברכוש יכול להוביל להקטנת ההשקעה בחינוך ודרך זה להקטנת התוצר. אפקט זה מנוגד לאפקט התמריץ שתואר לעיל, והוא נקרא "אפקט המרחק" (the distance effect), שכן העוני מגדיל את מרחק ההורים מתשלום בעבור חינוך.[2] תופעה זו, המתארת כשל שוק בתחום מימון החינוך, היא ההסבר העיקרי להתפתחות מערכות החינוך הציבורי ב־150 השנים האחרונות. ככל שהחינוך הציבורי מפותח וזמין יותר אפקט המרחק נחלש אך אינו נעלם לגמרי. גם בישראל, שבה החינוך ממומן ברובו באופן ציבורי, המימון הפרטי אינו לגמרי זניח והוא מגיע ליותר מרבע ההוצאות על חינוך. במחקר של הוצאות החינוך בישראל נמצא כי אי־השוויון מקטין את ההוצאה הפרטית לחינוך, אך אינו משפיע על ההוצאה הציבורית (ראו Strawszynski and Zeira 2003).

---

1 חשוב לזכור כי עבודות משכילים מושכות לא רק בגלל שכר גבוה יותר, אלא גם בשל העניין והאתגר שבהן.

2 השפעת אי־השוויון על הצמיחה תוארה בעבודות רבות בשנות התשעים, למשל Galor and Zeira 1993.

ד. השפעת אי־השוויון על הון וטכנולוגיה

השפעה נוספת של אי־השוויון על הפעילות הכלכלית היא מגזרית באופייה. בענפים שבהם השכר נמוך במיוחד יש תמריץ כלכלי חלש יותר להתפתחות טכנולוגית ולהשקעה בציוד מתקדם. יש לציין כי שיפורים טכנולוגיים רבים מגולמים במכונות ובציוד חדיש המביאים לידי חיסכון רב בכוח אדם. יישומם של שיפורים טכנולוגיים אלו כרוך אפוא בעלות רכישה של מיכון וציוד, ולכן יישום זה ייעשה רק אם עלות העבודה יקרה מספיק. לפיכך בענפים שבהם העבודה זולה מאוד אין תמריץ לשינויים טכנולוגיים. אבחנה זו ודאי נכונה לארצות העניות והלא מפותחות, אך היא נכונה גם במשק מפותח, כאשר בענפים מסוימים כוח העבודה זול במיוחד. כך למשל בישראל בענפים עתירי העבודה הזרה, כמו ענף הבנייה. ענף זה משתמש מאז שנות השבעים הראשונות בעובדים זרים, תחילה פלסטינים ואחר כך עובדים מארצות אחרות. כתוצאה מכך לא התפתח הענף מבחינה טכנולוגית כמעט מאז שנות השישים. ניתן לראות זאת מנתוני הפריון הכולל של הענף (total factor productivity) שמחשב בנק ישראל. הפריון בענף הבנייה צמח בשיעורים נמוכים בהרבה מן הפריון בתעשייה באותן שנים.[3] לכן נוצר כאן גורם נוסף שדרכו משפיע אי־השוויון על הצמיחה בישראל, דרך הקיפאון הטכנולוגי של הענפים שבהם השכר נמוך במיוחד.

ה. השפעת אי־שוויון דרך המנגנון הפוליטי

מחקרים אחרים שהופיעו בשנות התשעים תיארו מנגנון נוסף שדרכו משפיע אי־שוויון על הצמיחה הכלכלית והוא המנגנון של כלכלה פוליטית (political economy).[4] לפי מחקרים אלו בחברה הסובלת מפערים גדולים ומאי־שוויון גבוה יש לחץ חברתי־פוליטי למדיניות שתצמצם את הפערים. מדיניות כזו יכולה להיות הגדלת המיסוי הפרוגרסיבי מצד אחד והגדלת תשלומי ההעברה לבעלי ההכנסה הנמוכה מצד אחר. אך על פי מחקרים אלו צעדים של הגדלת המסים והגדלת תשלומי ההעברה גורמים לעיוותים בהקצאת המקורות במשק, וזו גורמת להקטנת הפעילות הכלכלית ולהאטת הצמיחה. הטענה כי המנגנון הפוליטי הוא הגורם להשפעת אי־השוויון על הצמיחה הכלכלית נתקלה גם בביקורות מסוימות. אלו התמקדו בעיקר בטענה כי מסים פוגעים בצמיחה כלכלית. ניסיונות לבדוק אמפירית טענה זו העלו כי לנטל המס אין השפעה משמעותית על הצמיחה הכלכלית. לכן תיאוריה זו מקובלת פחות בשנים האחרונות להסבר הקשר בין חלוקת ההכנסה והצמיחה.

---

3 בדיקה אלטרנטיבית של הפריון בענף הבנייה מראה כי הפריון ירד במידה ממשית באותן שנים.

4 דוגמאות למחקרים מסוג זה הן Alesina and Rodrik 1994; Persson and Tabellini 1994.

ו. מחקרים אמפיריים בין־לאומיים העוסקים בהשפעת אי־שוויון על צמיחה

ראינו לעיל כי התיאוריה הכלכלית מנבאת כי אי־השוויון יכול להשפיע הן חיובית והן שלילית על התוצר והצמיחה. בעוד השפעת התמריץ היא חיובית, אך מוגבלת, ההשפעה דרך הנגישות לחינוך (אפקט המרחק) היא שלילית, אך קטנה כשגדל החינוך הציבורי. ההשפעה המגזרית שלילית, אך תלויה ברמת ההתפתחות של המשק. ההשפעה דרך המנגנון הפוליטי שלילית, אך גודלה והשפעתה אינם ברורים. מכאן שיש צורך בבדיקה אמפירית כדי לבחון אילו מן ההשפעות הללו חזקה יותר במציאות. ואכן בשנים האחרונות נערכו בדיקות אמפיריות רבות של ההשערה כי לאי־השוויון בתוך המשק יש השפעה על התפקוד המקרו־כלכלי של המשק ובעיקר על התוצר, בעיקר במחקרי השוואה בין־לאומיים. מה שהאיץ מחקרים אלו לא היה רק העניין בשאלה, אלא גם פיתוח מאגר נתונים חדשני, המאפשר השוואה בינלאומית מדויקת ואמינה יותר, של נתונים המשווים תוצר במונחי מחירי סל מוצרים זהה.[5] בעקבות זמינות מאגר נתונים זה החלו מחקרים רבים מתחילת שנות התשעים לבדוק את הגורמים המשפיעים על שיעורי הצמיחה של ארצות שונות. בין הגורמים העיקריים שנבדקו היו תוצר בעבר, מצב ההשכלה, צריכה ציבורית, יציבות פוליטית, מצב ביטחוני ועוד. ב־1994 התפרסמו שני מחקרים ששילבו לראשונה בין המשתנים המשפיעים על הצמיחה גם את אי־השוויון.[6] מחקרים אלו מצאו כי לאי־השוויון השפעה שלילית על שיעור הצמיחה במשק. מחקרים אחרים שבאו בעקבותיהם, כמו מחקרו של פרוטי (Perotti 1996) מצאו ברובם השפעה דומה, אך היו גם מחקרים שמצאו השפעה חלשה יותר של חלוקת ההכנסה על הצמיחה, בייחוד בארצות מפותחות. במחקר מאוחר יותר בדק הכלכלן בארו (Barro 2000) את הסוגיה בנפרד בעבור ארצות עשירות יותר ופחות. הוא מצא כי ההשפעה השלילית של אי־השוויון אכן חזקה בעבור ארצות לא עשירות, וחלשה יותר ואף לא מובהקת בעבור ארצות מפותחות. מחקר מאוחר יותר של בנרג'י ודופלו (Banerjee and Duflo 2003) מנתח את הקשיים המתודולוגיים במדידת הקשר המצרפי בין אי־שוויון וצמיחה, וממליץ על מדידה מיקרו־כלכלית יותר. ואכן בכמה מחקרים חדשים, העוסקים בנתונים מפורטים יותר, מארצות הברית ומהודו, נמצא קשר שלילי מובהק יותר בין אי־שוויון לצמיחה (Banerjee *et al*. 2001; Panizza 2002).

---

5 יש כמה מאגרי נתונים כאלו, אך הנפוץ ביותר הוא *Penn World Tables*, ראו Summers and Heston 1991.

6 מדובר במחקרים של Alesina and Rodrik 1994 ושל Persson and Tabellini 1994, שהעלו גם את השערת המנגנון של הכלכלה הפוליטית.

ז. צמיחה כלכלית ואי־שוויון בישראל

בטרם אדון ביישום הדיון הכללי בנושא לגבי ישראל אציג את העובדות הבסיסיות על צמיחה ואי־שוויון בישראל. תרשים 1 מציג את תוואי הצמיחה בישראל בשנים 1950-2003. התרשים מציג את הלוגריתם הטבעי של התוצר המקומי הגולמי הריאלי (במחירי 1995). בתרשים כזה שיעור הצמיחה הוא שיפוע העקומה. קל לראות מתרשים זה כי בישראל היו שתי מגמות צמיחה עיקריות וכי נקודת השבר ביניהן היא ב־1973. בעוד שבשנים 1950-1973 צמח המשק בשיעור ממוצע של כ־10% בשנה, הרי שמאז 1973 ועד היום צומח המשק בשיעור נמוך הרבה יותר של כ־4% בשנה.

תרשים 1: לוג טבעי של התוצר המקומי הגולמי הריאלי בישראל, 1950-2003

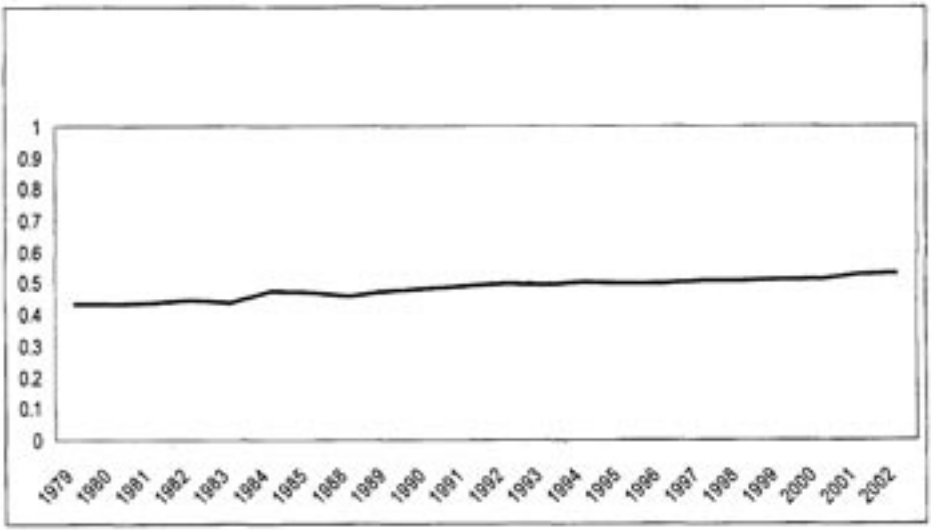
מקור: השנתון הסטטיסטי 2004.

מהו ההסבר לשינוי החד בצמיחה הישראלית לאחר 1973? האם הוא קשור לעלייה הדרמטית בהוצאות הצבאיות? באינפלציה שגאתה אז? אולי במשבר הדלק העולמי שחל באותה שנה? כל אלו הם גורמים שכבר מזמן אינם תקפים, אך שיעורי הצמיחה הכלכלית עדיין נמוכים יחסית. עם השנים הועלו הסברים שונים לשינוי בשיעורי הצמיחה של המשק,

אך נראה כי אין הסבר אחד ויחיד המוסכם על כולם. ייתכן שההסבר הפשוט הבא הוא גם הנכון ביותר. עד תחילת שנות השבעים הדביק המשק את הפיגור המקורי בהתפתחותו, ומשהגיע לרמת הפיתוח המתאימה לו, יחסית לעולם, נשאר בה והמשיך לצמוח בקצב דומה לזה העולמי.

כמצוין לעיל המדד המקובל ביותר לאי־שוויון הוא מדד ג'יני. תרשים 2 מציג את התפתחות מדד ג'יני בישראל מ־1979. זהו מדד אי־השוויון של ההכנסה הכלכלית בין פרטים (הכנסה לפני מס וללא תשלומי העברה). אנו רואים כי מדד זה עולה בעקיבות מאז 1979.

תרשים 2: אי־השוויון בהכנסה הכלכלית, 1979-2002

מקור: המוסד לביטוח לאומי, סקירה שנתית 2002/3.

עלייה זו באי־השוויון אינה ייחודית לישראל והיא נצפתה ברוב מדינות המערב מאז שנות השבעים המוקדמות (ויש הגורסים שהחלה אף קודם לכן).[7] הייחודי לישראל הוא הרמה הגבוהה של אי־השוויון בהכנסה הכלכלית לעומת ארצות המערב. רמת אי־השוויון של ההכנסה הכלכלית בישראל קרובה לזו של ארצות אמריקה הלטינית, הידועות באי־השוויון

7 העלייה באי־השוויון תועדה במחקרים רבים. בין הראשונים שבהם Davis *et al*. 1991; Katz and Murphy 1992.

הקיצוני בהן (ראו דהן 2001). לשם השוואה אציג כמה דוגמאות של מדדי אי־שוויון של ההכנסה ברוטו (אחרי תשלומי העברה) בארצות מערביות שונות משנת 1991: איטליה – 0.29; ארצות הברית – 0.38; בלגיה – 0.29; הולנד – 0.35; טאיוון – 0.31; יפן – 0.35; ישראל – 0.40; קנדה – 0.33; שוודיה – 0.26. אנו רואים אפוא כי בכל הארצות הללו אי־השוויון נמוך משל ישראל.[8] לעלייה באי־השוויון במערב, ובכלל זאת בישראל, כמה סיבות:

1. התפתחות טכנולוגיית המידע והמחשבים, המעלה בעיקר את הכנסת בעלי ההשכלה.[9] התפתחות זו חזקה במיוחד בישראל בשל המשקל הגדול של ענף ההיי־טק בתוצר.
2. תהליכי הגלובליזציה, המגדילים את הביקוש למוצרי התעשיות המתקדמות, שבהם מתמקדות הארצות המערביות ומקטינים את הביקוש לתעשיות המסורתיות בשל תחרות מצד ארצות מתפתחות שבהן השכר נמוך מאוד.[10] גם החשיפה של ישראל לסחר חוץ גדלה מאוד בתקופה זו: הסכם הסחר עם האיחוד האירופי מ־1975, הסכם הסחר עם ארצות הברית ב־1985 והחשיפה החד־צדדית לארצות שלישיות בשנות התשעים.
3. שינוי מבנה ההוצאה הציבורית על חינוך. רוב ארצות המערב עוברות בעשרות השנים האחרונות תהליכי מעבר מן הערים לפרברים. הפרברים מאפשרים התבדלות של המעמד הבינוני. ההוצאה הציבורית לחינוך נעשית יותר מקומית ופחות כללית, וגדלים הפערים בחינוך.[11] אמנם בישראל ההקצאה לחינוך היא כלל־ארצית, אך גם כאן יש גידול במה שמכונה "חינוך אפור". כמו כן, מחקרים רבים מעידים כי למרות השוויון הרשמי התקציבים לאזורים מסוימים נמוכים יותר בפועל (למשל היישובים הערביים והנגב).

נוסף על הסברים כלליים אלו של העלייה באי־שוויון בעולם יש בישראל שלוש תופעות ייחודיות שהגדילו את אי־השוויון בשנות התשעים:

1. גל העלייה מארצות חבר העמים הגדיל את היצע העבודה במגזרים שבהם השכר נמוך יותר וגרם לשחיקה נוספת בשכר זה. למרות ההשכלה הגבוהה שרכשו עולים אלו

---

8 ההשוואה נעשית ביחס להכנסה ברוטו ולא ביחס להכנסה כלכלית כדי לאפשר השוואה לארצות אחרות. נתוני ההשוואה לקוחים מ־Deininger and Squire 2004.

9 הסבר זה לעליית אי־השוויון מופיע בעבודות רבות, למשל Bound and Johnson 1992; Katz and Murphy 1992; Berman *et al*. 1998; Acemoglu 1998.

10 הסבר עליית אי־השוויון בגלובליזציה מופיע במחקרים רבים, והבולט שבהם הוא Wood 1995.

11 אחד המאמרים המסבירים את הגידול באי־שוויון בשינויים בהשכלה בארצות הברית הוא Card and Lemieux 2001.

בארץ מוצאם הם סבלו מתופעה ידועה של שחיקת ההון האנושי שלהם בעת ההגירה (the Kuznets effect). שחיקה זו נמדדה במחקרים רבים והיא מגיעה עד 50%. כך הביא הדבר להגדלת אי־השוויון.

2. בשנות התשעים גדל מאוד מספר העובדים הזרים בישראל. תופעה הגורמת לירידת שכר בענפים שבהם הם מועסקים ובענפים קרובים להם. לכן גם הגידול במספר העובדים הזרים תרם להגדלת אי־השוויון בישראל.
3. הקבוצות העניות בישראל, הערבים והחרדים, הן גם בעלות שיעורי ילודה גבוהים יחסית (בייחוד החרדים והבדווים). כתוצאה מכך משקל קבוצות אלו באוכלוסייה עולה, מה שמגדיל עוד יותר את שיעור העוני ואת אי־השוויון. השפעת גורם זה חזקה בשל המוביליות הנמוכה מתוך קבוצות אלו, המתוחמות לא רק בקווי מתאר כלכליים, אלא גם אתניים.

אי־השוויון הכלכלי בישראל נמצא אפוא בעלייה והוא מן הגבוהים בעולם המערבי. אך אי־שוויון זה נעשה קטן באופן משמעותי כאשר מביאים בחשבון את השפעת המס ואת השפעת תשלומי הרווחה, בשל הפרוגרסיביות הרבה שלהם. כך למשל מדד ג'יני של ההכנסה הכלכלית ב־2002 היה 0.532, ומדד ג'יני של ההכנסה הפנויה, לאחר מסים ותשלומי העברה, היה רק 0.3616. אף על פי שההכנסה הכלכלית בישראל מאוד לא שוויונית, הרי מערכת המס הפרוגרסיבית ומערכת הקצבאות מאפשרות להפוך את ההכנסה הפנויה לשוויונית הרבה יותר, כך שישראל מתקרבת מאוד לרוב מדינות המערב. בשנים האחרונות נערכו רפורמות במדיניות המסים, שהפכו פחות פרוגרסיביים וכן בתשלומי ההעברה, שחלקם צומצם מאוד. לכן יש סבירות גבוהה שבשנים הקרובות יעלה אי־השוויון בהכנסה הפנויה בישראל ויתקרב יותר לאי־השוויון הגדול בהכנסה הכלכלית. את היקף השינוי קשה כמובן לאמוד מראש.

ח. מסקנות ישראליות

מה אפשר ללמוד מן המחקרים הרבים שצוטטו לעיל ביחס לישראל המאופיינת בשיעורי צמיחה נמוכים יחסית מאז 1973, ברמה גבוהה של אי־שוויון בהכנסה הכלכלית ובמדיניות מס ותשלומי העברה המצמצמת במידה רבה אי־שוויון זה? כדי לענות על שאלה זו אתמקד בעיקר בנושא החינוך, שלו השפעה רבה הן על הצמיחה הכלכלית והן על צמצום פערים בחברה. ראינו לעיל כי הנגישות המוגבלת לחינוך גורמת לכך שהכנסה נמוכה נמשכת מדור לדור. לכאורה אמור החינוך הציבורי לפתור את בעיית הנגישות לחינוך, שכן הוא ניתן

בחינם ובאופן שוויוני לכל האוכלוסייה, אך מתברר כי החינוך הציבורי אינו שוויוני כלל וכלל. הוא ניתן באיכות גבוהה הרבה יותר ביישובים אמידים ובשכונות עשירות, בעוד איכותו ביישובים חלשים ובשכונות עוני נמוכה הרבה יותר בדרך כלל. נראה כי הגדלת תקציבי החינוך – ועוד יותר מכך הפיכת החינוך לשוויוני יותר – יכולה לתרום לצמצום אי־השוויון ולהאצת הצמיחה כאחד.

מסקנה חשובה אחרת היא שיש למנוע הגדלת אי־השוויון בהכנסה הפנויה, כלומר למנוע פגיעה בפרוגרסיביות המס וכן במערכת הרווחה הישראלית. אין זה אומר שאין לתקן עיוותים שונים במערכות אלו, אך חשוב שלא לאבד את השפעת מערכות המס והרווחה על אי־השוויון בהכנסה הפנויה. נזכור כי יכולתה של משפחה לתמוך בלימודי ילדיה תלויה בהכנסתה הפנויה ולא בהכנסתה הכלכלית. עלייה משמעותית באי־השוויון של ההכנסה הפנויה תפגע בצמיחה הכלכלית בעתיד. היא תגרום בעיקר לחסימת היכולת של אוכלוסיות נוספות הנמצאות בתחתית הסולם הכלכלי־חברתי להעניק חינוך ראוי לילדיהן. כתוצאה מכך יתקשו אלו להשתלב בחברה המודרנית ויישארו מאחור. מלכודת העוני תתרחב וציבור גדול יותר יילכד בה. ההשפעה של תהליך זה תהיה כמובן לא רק על העניים אלא גם על כלל המשק הישראלי.

ט. ביבליוגרפיה

דהן, מומי, 2001. "עליית אי־השוויון הכלכלי", בתוך אבי בן־בסט (עורך), *ממעורבות ממשלה לכלכלת שוק*, עם עובד, תל־אביב.

לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, 2005, שנתון סטטיסטי לישראל 2004, ירושלים.

מנהל הכנסות המדינה, 2004. *דו"ח שנתי 2002-2003*, משרד האוצר.

Acemoglu, Daron, 1998. "Why Do New Technologies Complement Skills? Directed Technical Change and Wage Inequality," *Quarterly Journal of Economics* 113: 1055-1089.

Alesina, Alberto, and Dani Rodrik, 1994. "Distributive Politics and Economic Growth," *Quarterly Journal of Economics* 109: 465-490.

Banerjee, Abhijit V., and Esther Duflo, 2003. "Inequality and Growth: What Can the Data Say?" *Journal of Economic Growth* 8: 267-299.

Banerjee, Abhijit V., Dilip Mookherjee, Kaivan Munshi, and Debraj Ray, 2001. "Inequality, Control Rights, and Rent Seeking: Sugar Cooperatives in Maharashtra," *Journal of Political Economy* 109: 138-190.

Barro, Robert J., 2000. "Inequality and Growth in a Panel of Countries," *Journal of Economic Growth* 5: 5-32.

Berman, Eli, John Bound, and Stephen Machin, 1998. "Implications of Skill-Biased Technological Change: International Evidence," *Quarterly Journal of Economics* 113: 1245-1279.

Bound, John, and George Johnson, 1992. "Changes in the Structure of Wages in the 1980's: An Evaluation of Alternative Explanations," *American Economic Review* 82: 371-392.

Card, David, and Thomas Lemieux, 2001. "Can Falling Supply Explain the Rising Return to College for Younger Men? A Cohort-Based Analysis," *Quarterly Journal of Economics* 116: 705-746.

Davis, Steve J., John Haltiwanger, Lawrence F. Katz, and Robert Topel, 1991. "Wage Dispersion between and within U.S. Manufacturing Plants, 1963-1986," *Brookings Papers on Economic Activity: Microeconomics*, pp. 115-200.

Deininger, Klaus, and Lyn Squire, 2004. http://www.worldbank.org/research/growth/dddeisqu.htm

Galor, Oded and Joseph Zeira, 1993. "Income Distribution and Macroeconomics," *Review of Economic Studies* 60: 35-52.

Jones, Charles I., 1995. "Time Series Tests of Endogenous Growth Models," *Quarterly Journal of Economics* 110: 495-525.

Kaldor, Nicholas, 1956. "Alternative Theories of Distribution," *Review of Economic Studies* 23: 83-100.

Katz, Lawrence F., and Kevin M. Murphy, 1992. "Changes in Relative Wages, 1963-1987: Supply and Demand Factors," *Quarterly Journal of Economics* 107: 35-78.

Kuznets, Simon, 1955. "Economic Growth and Income Inequality," *American Economic Review* 45: 1-28.

Panizza, Ugo, 2002. "Income Inequality and Economic Growth: Evidence from American Data," *Journal of Economic Growth* 7: 25-41.

Perotti, Roberto, 1996. "Growth, Income Distribution and Democracy: What the Data Say," *Journal of Economic Growth* 1: 149-187.

Persson, Torsten, and Guido Tabellini, 1994. "Is Inequality Harmful for Growth?" *American Economic Review* 84: 600-621.

Strawczynski, Michel, and Joseph Zeira, 2003. "What Determines Education Expenditure in Israel?" *Israel Economics Review* 1: 11-33.

Summers, Robert, and Alan Heston, 1991. "The Penn World Table (Mark 5): An Expanded Set of International Comparisons, 1950-1988," *Quarterly Journal of Economics* 106: 327-368.

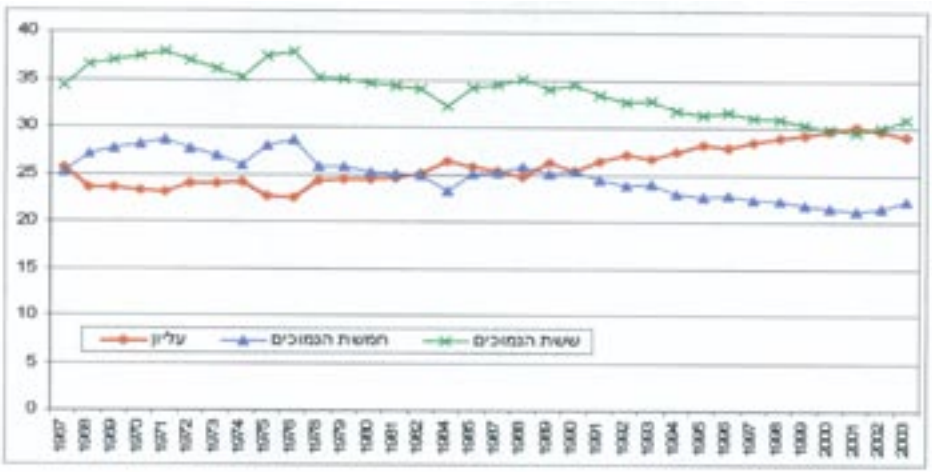
Wood, Adrian, 1995. *North-South Trade, Employment and Inequality: Changing Fortunes in a Skill-Driven World*. Fairlawn, NJ: Clarendon Press.

ממצאים ראשוניים
סאלם אבו זאיד ויצחק ספורטא

חלוקת הכנסות בישראל, 1967-2003

מחקר זה יתאר את ההתפתחויות באי־השוויון בחלוקת ההכנסות בישראל בקרב משקי בית שבראשם עומד שכיר מאז 1967. בחלקו הראשון יתייחס המחקר לחלוקת ההכנסות הכלכליות, ובחלקו השני תיבחן חלוקת ההכנסות לאחר מדיניות החלוקה מחדש, הן על ידי מתן תמיכות בצורת תשלומי העברה והן על ידי גביית מסים. החלק השני יאפשר לנו לבחון את מידת השפעתה של מדיניות זו על חלוקת ההכנסות בארץ. כמו כן, בכל אחד מחלקי המחקר תיבדק התפתחות ההכנסה הריאלית של העשירונים השונים.

תרשים 1: חלקו של העשירון העליון לעומת חלקיהם של חמשת העשירונים הנמוכים ביחד וששת הנמוכים ביחד בסך ההכנסות הכלכליות (באחוזים)

התרשים מציג את חלקו של העשירון העליון בישראל בסך ההכנסות הכלכליות – לפני תשלומי העברה ומסים – לעומת חלקיהם של חמשת העשירונים הנמוכים וששת העשירונים הנמוכים ב־37 השנים האחרונות.

בראשית התקופה היה חלקו של העשירון העליון כ־25% מסך ההכנסות הכלכליות ואילו כיום הוא עומד על כ־30%. חלקו של עשירון זה היה נמוך מן החלק של חמשת העשירונים הנמוכים עד תחילת שנות השמונים, עת שחלקו השתווה לחלקם של עשירונים אלו. החל בסוף שנות השמונים ועד היום חלקו של עשירון זה גבוה בהרבה מחלקם של חמשת העשירונים הנמוכים.

השוואת חלקו של העשירון העליון לחלקם של ששת העשירונים הנמוכים יחד מלמדת כי בשנים האחרונות חלקו של העשירון העליון זהה לחלק של 60% ממשקי הבית! לשם השוואה, בשנים 1975-1976 היה חלקו של העשירון העליון נמוך ב־13% בקירוב מחלקיהם של ששת העשירונים הנמוכים.

הערה ביקורתית על לימודי הכלכלה
אריאל רובינשטיין

א. מבוא

אני מלמד מיקרו־כלכלה, ולכן אני חלק מן ה"מכונה" המשפיעה על האופן שבו תלמידינו חושבים על מצבים כלכליים וחברתיים. דרך אפיק זה אנו משפיעים על האופן שבו מנוהל העולם. פעמים רבות אני שואל את עצמי האם אנו מלמדים את תלמידינו להתעלם מן הפן האנושי של בעיות כלכליות. הממצאים שאני מדווח עליהם כאן רחוקים מלהיות פסקניים, אך אני סבור שהם מעניינים דיים להצדיק המשך עיון בשאלה כיצד מלמדים כלכלה, ומוצקים דיים להוסיף שמן על מדורת הוויכוח המתמשך בסוגיית הערכים שאנו מנחילים לתלמידינו בין השורות.

ב. מה אתם חושבים על הבעיה הבאה?

אפתח בכך שאבקש מן הקוראים לשקול את התרחיש הבא:

נניח שאת/ה סמנכ"ל חברת ILJK. החברה מספקת שירותי הדברה ומעסיקה עובדים מינהליים קבועים ו־196 עובדים לא קבועים הנשלחים למשימות הדברה. החברה נוסדה לפני חמש שנים והיא בבעלות שלוש משפחות. מדבירים הם עובדים בעלי מיומנויות נמוכות, שכן לכל עובד נדרש רק שבוע הכשרה אחד. כל העובדים כבר נמצאים בחברה שלוש עד חמש שנים. משכורתו של עובד, כולל שכר בעבור שעות נוספות, מגיעה ל־4,000 עד 5,000 שקלים בחודש (קצת מעל לשכר המינימום). החברה דואגת לספק לעובדים את כל התנאים הסוציאליים הנדרשים על פי החוק. עד לאחרונה גרפה החברה רווחים גדולים.

---

* מאמר זה פורסם במקורו באנגלית: Rubinstein, Ariel, 2005. "A Critical Comment on the Economics Education," C.V. Starr Center For Applied Economics Newsletter 21: 4-7. תרגמה מאנגלית: איילת סקסטין. בסיס המאמר בנייר עבודה בכותרת "A Skeptic View on the Studies of Economics", ראו באתר האינטרנט http://arielrubinstein.tau.ac.il/papers/econ-exp.pdf

בעקבות מיתון מתמשך חלה ירידה משמעותית ברווחים, אולם החברה עודנה מרוויחה. את/ה משתתפ/ת בישיבת הנהלה שבה צריכה להתקבל החלטה על פיטוריהם של כמה מן העובדים. מחלקת הכספים של ILJK הכינה את תחזית הרווחים השנתיים לפי מספר תרחישים:

מספר העובדים שהעסקתם תימשך	הרווח (הפסד) השנתי הצפוי במיליוני שקלים
0 (כל העובדים יפוטרו)	הפסד של 8
50 (146 עובדים יפוטרו)	רווח של 1
65 (131 עובדים יפוטרו)	רווח של 1.5
100 (96 עובדים יפוטרו)	רווח של 2
144 (52 עובדים יפוטרו)	רווח של 1.6
170 (26 עובדים יפוטרו)	רווח של 1
196 (אין פיטורים)	רווח של 0.4

שאלה 1: כמה עובדים צריכה החברה להמשיך להעסיק? על איזה מספר תמליצ/י?
אל דאגה, אין תשובה נכונה או לא נכונה על שאלה 1, אולם לאחר שהחלטת כיצד לנהוג בתרחיש שכזה, אשאל אותך שאלה שנייה:
שאלה 2: מה תהיה, לדעתך, החלטתו של סמנכ"ל חברה אמיתי בשאלה 1?

ג. הסקר

מטרת השאלה שעליה השבתם זה עתה היתה לעורר דילמה. מצד אחד, היצמדות לעקרון מיקסום הרווח יוביל אתכם לפיטורי 96 עובדים, כמעט מחצית מכוח העבודה הבלתי מיומן שלכם. מצד אחר, אתם חשים חמלה כלפי העובדים שימצאו עצמם מובטלים בעת מיתון. במובן מסוים אין צורך לפטר עובדים, כיוון שהחברה שלכם עדיין מרוויחה, אולם אפשר להגדיל את הרווחים פי חמישה אם תפטרו 96 עובדים. לחברה יש גם שתי אופציות מרחיקות לכת פחות: להמשיך להעסיק 170 עובדים, מה שיגדיל את הרווחים ב־150% ויצריך רק פיטורים בקנה מידה קטן, או להמשיך להעסיק 144 עובדים, מה שישמור על רווח כמעט מרבי ויציל 44 עובדים מחרב הפיטורים.

כדי לעמוד על הבדלי הגישות בין סטודנטים לכלכלה לבין סטודנטים בתחומים אחרים נערך ניסוי שבו השתתפו שש קבוצות של סטודנטים ישראלים. הקבוצות היו מורכבות מתלמידים לתואר ראשון בחוגים לכלכלה, למשפטים, למתמטיקה ולפילוסופיה באוניברסיטת תל־אביב, מתלמידי מינהל עסקים (MBA) באוניברסיטת תל־אביב ומסטודנטים לתואר ראשון בכלכלה באוניברסיטה העברית בירושלים. הפנייה אל הסטודנטים נעשתה באמצעות דואר אלקטרוני והם התבקשו להיכנס לאתר אינטרנט מיוחד, שהותאם לקבוצה שלהם, שם הוצגו לפניהם שתי השאלות דלעיל, בזו אחר זו. נאמר להם במפורש שהשאלון אינו מבחן ושאין תשובות "נכונות".

ד. מפת עמדות

בהתמודדות עם דילמת מיקסום הרווח לעומת פיטורי עובדים ניכרו הבדלים חדים בין הקבוצות. לוח 1 מציג את תשובותיהן של שש הקבוצות, משמאל לימין. הניתוח כולל 764 תשובות הממליצות שלפחות 100 עובדים יישארו. בעיה שהתעוררה היתה כיצד להתייחס ל־42 מתוך 806 התשובות (5%) שהמליצו להשאיר פחות מ־100 עובדים. ברוב המקרים האלה היה ברור שהנשאלים התבלבלו בין מספר העובדים לבין מספר המפוטרים. הכללת הנשאלים האלה בניתוח, בתוספת הסבר סביר, היתה משפיעה על התוצאות השפעה זניחה.

שש הקבוצות מסודרות משמאל לימין על פי מספר הפיטורים הממוצע שבחרו חבריהן. הקבוצות מפוזרות פיזור רחב במרווח שבין 0 ל־96. תלמידי הכלכלה, הן באוניברסיטה העברית והן באוניברסיטת תל־אביב, הם ממקסמי רווח בולטים הרבה יותר מן הסטודנטים בדיסציפלינות אחרות. מתלמידי הכלכלה 45%–49% בחרו בחלופת מיקסום הרווח לעומת 13%–16% בלבד מתלמידי הפילוסופיה והמתמטיקה. תלמידי מינהל עסקים ותלמידי משפטים מוקמו אי שם בין השניים. התשובה "לא לפטר" ניתנה על ידי מספר קטן בלבד של משיבים בחמש מתוך שש הקבוצות (בתוך טווח של 6%–15%); החריג היחיד היה קבוצת הפילוסופים, שמתוכה בחרו 36% להתעלם כליל מיעד מיקסום הרווח. הפתעה גדולה, לפחות בעבורי, היתה העובדה שתלמידי מינהל עסקים התקבצו "באמצע", בין שני הקצוות. התדמית העסקית הקשוחה של תלמידים אלו אינה מקבלת כאן אישוש והם מצטיירים כ"רכים" יותר מאשר תלמידי הכלכלה.

לוח 1: התפלגות המשיבים על פי מחלקות

	פילו'סופיה	מתמטיקה'	משפטים	מינהל עסקים	כלכלה ת"א	כלכלה יים
מספר התשובות	88	64	216	172	130	94
מספר המועסקים הממוצע	165	151	144	142	133	127
מספר המפוטרים הממוצע	31	45	52	54	63	69
100 (מיקסום הרווח)	13%	16%	27%	33%	45%	49%
144 (כמעט מיקסום הרווח)	19%	36%	36%	29%	31%	33%
170	25%	25%	18%	23%	9%	7%
196 (אין מפוטרים)	36%	11%	13%	12%	13%	6%

ה. העיוות שבנוסחה

הסטודנטים בעלי רקע מתמטי טוב יותר – כלכלה, מינהל עסקים ומתמטיקה – חולקו באקראי לשתי קבוצות. לקבוצה אחת הוגשה השאלה האמורה כאשר נתוני הרווח מוצגים בצורת טבלה, ואילו הקבוצה השנייה קיבלה פונקציית רווח: $2\sqrt{x}-0.1x-8$. פונקציית רווח זו מניבה ערכים דומים לאלה שבטבלה. ליתר דיוק, המקסימום שלה הוא כאשר $x=100$ ובמצב של 0 פיטורים ($x=196$) הרווחים יהיו חיוביים גם הם (0.4). לוח 2 מסכם את 298 התשובות של נשאלים שהוצגה לפניהם פונקציית הרווח.

לוח 2: התפלגות המגיבים על פי מחלקות

	מתמטיקה	MBA	כלכלה ת"א	כלכלה יים
מספר מגיבים	44	125	74	55
ממוצע	116	120	117	120
100	75%	73%	77%	74%
101–195	15%	11%	9%	10%
196	10%	15%	14%	16%

מדהים לגלות כי אין הבדלים גדולים כלל בין ארבע הקבוצות. שיעור דומה של נשאלים (73%–77%) בחרו ב־100, הפתרון של מיקסום הרווח. במילים אחרות, הצגת המידע לגבי הרווח בצורת נוסחה הביאה לכך ששלושה רבעים מבין המשתתפים בכל החוגים מיקסמו את הרווחים בלי להתחשב ברווחת העובדים.

הממצא הזה מאפשר לנו לשער מהי הסיבה לכך שתלמידי מינהל "רכים" יותר מן הכלכלנים. תוכנית מינהל עסקים נלמדת בעזרת מקרים המפעילים חשיבה מקפת יותר על בעיות מן החיים האמיתיים. לימודי הכלכלה בישראל הם טכניים למדי. הסטודנטים פותרים שוב ושוב בעיות מקסימיזציה (או מוצאים את הנקודה שבה הנגזרת שווה לאפס). "L" הופך למשתנה מתמטי והעובדה ש־L=144 משמעו 52 בני אדם מפוטרים נעלמת מן העין.

האם יש אי־התאמה בין דעותיך לבין מה שאת/ה חושב/ת שמנהל אמיתי היה עושה?
כאשר נשאלו מה היה עושה סמנכ"ל אמיתי (שאלה 2), לא נמצאו הבדלים גדולים בין הקבוצות. 45% עד 58% מן הנשאלים חשבו שמנהל אמיתי היה ממקסם את הרווחים. רק 4% חשבו שהוא לא היה מפטר כלל. הציפיות ממנהל אמיתי היו כולן בטווח של 122–131 מועסקים. הן אינן רחוקות מאוד מן התשובות שהשיבו הכלכלנים על השאלה מה הם עצמם היו עושים. ברור שנשאלים רבים חשים משהו מעין "אנחנו בסדר אבל מנהלים אמיתיים הם מנוולים". מתוך תשובות כל הסטודנטים כולם, 47% סבורים שמנהל אמיתי היה מפטר יותר ממה שהם היו מפטרים, ואילו 14% בלבד סברו שהוא היה מפטר פחות מהם.

ו. דיון

שימו לב שאפילו בקרב הסטודנטים לכלכלה מחצית מן הנשאלים נותנים משקל מסוים לרווחת העובדים על חשבון מיקסום הרווח. בקרב תלמידי מיהל עסקים ומשפטים, 70% מן הנשאלים אינם ממקסמים רווחים. בסקר דומה שערכתי בקרב קוראי *גלובס*, 72% מבין 4,158 המשיבים לא בחרו למקסם רווחים. אין אלה חדשות טובות במיוחד בעבור אלה מאתנו המאמינים שהמודלים הכלכליים הסטנדרטיים משקפים חשיבה כלכלית והתנהגות כלכלית אמיתיות.

אי־אפשר להפריד בין דעתנו על התוצאות ככלכלנים לבין הערכתנו האישית את התנהגותם של יוזמי פעולות כלכליות במצב כגון זה. מי שסבור שמנהל חברה מחויב מוסרית או משפטית למקסם רווחים יריע כנראה לכלכלה על הצלחתה להקנות את מסר מיקסום הרווח ללומדיה. לעומת זאת, ייתכן שיחסכם לתוצאות נובע מן האמונה שאל למנהל למקסם רווחים ותו לא; עליו להביא בחשבון גם את רווחת עובדיו, במיוחד כאשר

המשק מצוי במיתון והאבטלה גבוהה. בנסיבות אלו, הניסיון למקסם רווחים אולי ייראה "מפוקפק מבחינה אתית".

ההבדלים בין הסטודנטים לכלכלה לבין הקבוצות האחרות ניכרים היטב. הסטודנטים לכלכלה נוטים הרבה יותר למקסם רווחים מאשר הנשאלים בקבוצות האחרות. ברם, החיסרון העיקרי של הסקר היה אי־היכולת להבחין בבירור בין האפשרות שההבדלים נובעים מהטיה בבחירת המדגם לבין האפשרות שהם נובעים מאינדוקטרינציה.

בכל מקרה, אני רואה בתוצאות משום סימוכין לדעה שעלינו להפחית את מספר הבעיות שאנו משתמשים בהן בלמדנו את הסטודנטים שלנו, שכן אלה גורמות להם להתמקד בתרגילים טכניים של מיקסום במקום בהחלטה על משתנים כלכליים אמיתיים. במקרה הטוב ביותר, תרגילים פורמליים אלה פשוט הופכים את לימודי הכלכלה לפחות מעניינים; במקרה הגרוע יותר, הם תורמים לעיצובו של "אדם כלכלי" לא כל כך נעים.

סקירת ספר דותן לשם

Peter H. Lindert, *Growing Public: Social Spending and Economic Growth since the Eighteenth Century*, Volume I. Cambridge: Cambridge University Press, 2004

ספרו החדש של ההיסטוריון הכלכלי פיטר לינדרט עוסק בתופעת ההוצאות הציבוריות ומערער על "אמיתות" שנדמה שהשתרשו בשיח העוסק במדיניות כלכלית. הספר מורכב משני חלקים עיקריים.[1] החלק הראשון כולל סקירה היסטורית בנושא עליית משקלן של ההוצאות הציבוריות בתוצר החל במאה ה־18 ועד סוף המאה ה־20, בניסיון לעמוד על הגורמים המסבירים לעלייה זו דווקא בתקופות מוגדרות ובמדינות מסוימות. לאור ניתוח המשתנים שהשפיעו על הגידול בהוצאות הציבוריות מציע לינדרט תחזית המציגה מגמות לעתידן של ההוצאות הציבוריות.

החלק השני עוסק בשאלת הקשר בין משקלה של ההוצאה הציבורית לבין גודל התוצר ושיעור הגידול בתוצר. כמו החלק הראשון גם חלק זה פותח בתיאור מציאות אמפירית שאינה מתיישבת עם תכניהם של ספרי הלימוד בכלכלה ומנסה להציע הסברים לממצאים אלה.

א. סקירה היסטורית של הגידול בהוצאות הציבוריות

1. רקע: שלושה שלבים שונים

כאמור חלק זה מתרכז בתיאור היסטורי של הגידול בהוצאות החברתיות בניסיון להציע הסבר לעלייתן במשך מאתיים השנים האחרונות. לינדרט מפצל את ההוצאות החברתיות (social spending) לשני סוגים: (א) הוצאות בעבור חינוך ציבורי; (ב) העברות חברתיות (social transfer), ובכלל זאת השלמת הכנסה למשפחות עניות, דמי אבטלה, קצבאות

[1] לכרך הנסקר כאן, המכוון לדברי המחבר "לבני אנוש", נלווה כרך נוסף המציג את שיטות החישוב ומיועד ל"מדעני החברה". בסקירה זו איני עוסק בכרך השני של הספר.

זקנה, הוצאה ציבורית על בריאות וסובסידיות לדיור (עמ' 5-6).[2] אפשר לחלק את התפתחות ההוצאות החברתיות במאתיים השנים האחרונות לשתי תקופות עיקריות.

התקופה הראשונה מסתיימת ב־1880 ובה רמת ההעברות החברתיות היתה נמוכה מאוד ועמדה במרבית המדינות על פחות מ־1% מן התוצר. בסוף התקופה עמדה רמת ההעברה החציונית בארצות ה־OECD על 0.29% מן התוצר בלבד. בתקופה זו ההעברות היו ברובן המכריע העברות לעניים (poor relief), והן ניתנו במקרים רבים במוקדי חלוקה מסוגים שונים ולא כהעברות כספיות. ההתעקשות על מתן התמיכה במוקדי חלוקה הקטינה את ההעברה לעניים בפועל בשיעור ניכר עקב העלות התפעולית הגבוהה. יוצא מן הכלל בתקופה זו המעיד על הכלל הוא חוקי העוני (poor laws) באנגליה שפעלו בשנים 1780-1834 ושהביאו לעליית ההעברות החברתיות לשיעור שיא של 2.5% מן התוצר. לינדרט אף חולק על התפיסה הרווחת כי גופים לא ממשלתיים - הכנסייה או מפעלי צדקה אחרים - דאגו להעברות הכספיות לעניים בשיעורים גבוהים. הוא מראה כי במרבית המקרים ההעברות הכספים הלא ממשלתיות לא עלו על 0.5% מן התוצר (עמ' 43).

התקופה השנייה החלה ב־1880, שנה שבה חלה עלייה בהעברות הציבוריות, הן בשיעוריהן הן בסוגיהן. להשלמת ההכנסה הצטרפו ההעברות הבאות, לרוב בסדר הבא: בריאות ציבורית, קצבאות זקנה, דמי אבטלה וסובסידיות לדיור. את התקופה הזו אפשר לחלק לשלושה שלבים: השלב הראשון נחתם בערך ב־1930 ובו עמד שיעור ההוצאה החציוני במדינות ה־OECD על 1.67%, שיעור הגבוה פי 5.5 מן ההוצאה ב־1880.[3] בשלב השני התרחשה עלייה ניכרת בהעברות הציבוריות. שלב זה החל בערך ב־1930 עם המיתון הגדול והסתיים ב־1980. בתקופה זו גדלה ההעברה החציונית במדינות ה־OECD עד כדי יותר מ־21% מן התוצר ב־1980 - כמעט פי 13 מן השיעור החציוני ב־1930 ופי יותר מ־70 מן המצב ששרר מאה שנים קודם לכן. השלב השלישי החל ב־1980 ונמשך עד היום והוא מאופיין בהאטה משמעותית עד קיפאון בגידול בשיעור ההעברות החברתיות מן התוצר. כפי שמצביע לינדרט (עמ' 306-307) העובדה, כי שיעור ההעברות לא ירד ואף עלה במעט, עומדת בניגוד לתפיסה הרווחת כי חלה בשנים אלה ירידה ניכרת בשיעור ההעברות החברתיות במדינות ה־OECD. הנתונים שאותם מציג לינדרט אף סותרים את הטענה שקנתה לה אחיזה בשיח הציבורי בנושאי כלכלה בישראל, כי מתחולל בשנים האחרונות "מירוץ כלפי מטה" בין המדינות המתחרות על השקעות בשוק ההון הבין־לאומי,

---

[2] הפניות לספר הנסקר יופיעו בציון מספר עמוד בלבד.

[3] שיעור הגידול היה למעשה גבוה יותר במדינות שבהן התרחש שינוי כלשהו מאחר שבמדינות ה"ענויות" יחסית, דוגמת יוון וספרד, לא חל שינוי כלשהו וההעברות נשארו ברמה השואפת ל־0.

מירוץ המחייב פגיעה בהעברות החברתיות. במקביל לגידול בהעברות החברתיות, מתרחש גידול בהשקעה בחינוך הציבורי, החל בתמיכה בחינוך יסודי, דרך החינוך התיכוני וכלה בחינוך הגבוה.[4] לאחר שהציג את הגידול המרשים בהוצאות החברתיות ב־125 השנים האחרונות מחפש לינדרט אחר הסיבות שהביאו לגידול בהוצאות אלו.

2. הגורמים לגידול בשיעור ההוצאות החברתיות

לינדרט מונה חמש סיבות עיקריות לצמיחה בשיעור ההעברות הציבוריות ולשונות ברמתן בין מדינות ה־OECD (עמ' 188): (א) דמוקרטיזציה; (ב) הזדקנות האוכלוסייה; (ג) גלובליזציה (!); (ד) הגידול בהכנסה לנפש; (ה) השונות בתחושתו של המעמד הבינוני כלפי איזה מעמד הוא חש קרוב יותר: העשירים או העניים.

דמוקרטיזציה. תהליך הדמוקרטיזציה הוא הגורם המשמעותי ביותר בעליית ההוצאות החברתיות בתקופה שלפני 1930. הדמוקרטיזציה היא התנאי הראשוני לעלייתן של ההוצאות החברתיות (עמ' 189) ורק לאחר שהתמלא תנאי זה יכולים להשפיע שאר המשתנים שמונה לינדרט. ככל שמתחזק תהליך הדמוקרטיזציה, שאותו מודד לינדרט באמצעות שיעור ההשתתפות בבחירות, כך גדל שיעור ההוצאות החברתיות. לינדרט אינו מייחס תפקיד היסטורי בלבד לתהליך הדמוקרטיזציה שאותו עברו מרבית המדינות בסוף המאה ה־19 ושבמסגרתו נשמע קולם הפוליטי גם של גברים שאינם עשירים,[5] אלא טוען כי גם כיום לשיעור ההצבעה בבחירות השפעה חיובית על שיעורן של ההעברות החברתיות (עמ' 181). לאחר שאיתר את המתאם בין רמת הדמוקרטיזציה לשיעור ההעברות החברתיות נעזר לינדרט במה שמכנה קליפורד גירץ "תיאוריית האינטרס" (גירץ 1990), וטוען כי באמצעות ההצבעה הדמוקרטית יכולים הבוחרים להביא לידי ביטוי את האינטרס הכלכלי שלהם. כך, השתתפותם של המעמדות הנמוכים בקביעת השלטון מאפשרת להם לשנות את

---

[4] בסקירה זו בחרתי להתמקד בנושא ההעברות החברתיות שאינן כוללות את ההוצאה לחינוך ציבורי. סקירת הגידול בהוצאה לחינוך הציבורי וניתוח הגורמים שהשפיעו עליו מופיעים בפרק החמישי. בפרק השישי מנסה המחבר להסביר מדוע איבדה ארצות הברית את עמדת המובילה העולמית בתוצאות המבחנים של התלמידים. הדיון בפרק השישי תורם במידה רבה לדיון הנרחב שעוררה ה"תוכנית הלאומית לחינוך" של "כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל", הידועה בכינוי "דוח דוברת".

[5] בנקודה זו לינדרט מציג שתי מסקנות היסטוריות מעניינות. הראשונה היא שאין הבדל בין שלטון לא דמוקרטי לבין דמוקרטיה המעניקה זכות הצבעה לאליטות בלבד (עמ' 179-180). המסקנה השנייה היא כי השגת זכות הצבעה על ידי נשים, שהתרחשה לרוב רק לאחר המעבר לדמוקרטיה "מלאה" שבה ניתנה לכל הגברים זכות הצבעה, לא השפיעה על רמת ההעברות החברתיות (עמ' 182-183).

חוקי המשחק לטובתם, כפי שהפקדת הכוח השלטוני בידי אליטות, דמוקרטיות או אחרות, גורמת להכפפת המדיניות הכלכלית לטובת האינטרסים הכלכליים הישירים של אליטות אלו.[6]

השימוש בתורת האינטרס עובר תהליך של עידון בהסבר המצוי במענה על השאלה **למי חש המעמד הבינוני קרוב יותר?** במילים אחרות, לאחר שהתרחש התנאי ההכרחי של מעבר לדמוקרטיה מלאה, הופכת השאלה על מי מצביע המעמד הבינוני כאשר הוא אומר "זה יכול להיות אני" (that could be me) (עמ' 186-188), על העניים או על העשירים, לגורם העיקרי המסביר את השונות בשיעור ההעברות החברתיות בין מדינות שבהן ארבעת הגורמים המסבירים שווים: דמוקרטיה, משק פתוח, גיל, תל"ג שווה לנפש. בנקודה זו פותח לינדרט את הדלת להסברים "תרבותיים" מורכבים יותר, המייחסים את המקור לתשובת המעמד הבינוני לגורמים במבנה־העל (עמ' 176, 187, 307), לצד הסברים התולים את התשובה באינטרסים הכלכליים הממשיים המתקיימים במבנה הבסיס (עמ' 188).

"הכוח האפור": הזדקנות האוכלוסייה. יש קשר ישיר בין שיעור האנשים שעברו את גיל 65 באוכלוסייה לבין שיעור ההוצאות החברתיות. מעבר לקשר הגלוי לעין שלפיו גידול בשיעור המבוגרים באוכלוסייה מגדיל את ההוצאות על קצבאות זקנה, אפשר להצביע על גידול בסך ההוצאות החברתיות, לא רק כאלה שאותן צורכת האוכלוסייה המבוגרת. לינדרט נדרש גם בנקודה זאת להסבר החורג מן ה"אינטרס הישיר" וטוען:

> ההסבר הטנטטיבי הטוב ביותר שאפשר לתת להשפעת הגיל הבולטת לעין הוא שאוכלוסייה מבוגרת יותר הטתה (tipped) את הסנטימנט החברתי ואת שיווי המשקל הפוליטי לטובת הענקת ביטחון, הכנסה ובריאות. זהו מוטיב 'הכוח האפור' המוכר כל כך בשנים האחרונות (עמ' 184).

לינדרט אף מייחס לגורם מסביר זה את הקיפאון בגידול ההוצאות החברתיות מאז שנות השמונים. מיצוי פוטנציאל ההשפעה של הזדקנות האוכלוסייה על שיעור ההוצאות החברתיות הוא הסיבה לעצירת העלייה בשיעור ההוצאות החברתיות בעשרים השנים האחרונות ולא, למשל, השפעות הגלובליזציה המגדילות לטענתו את ההעברות החברתיות.

---

[6] כך למשל פותר לינדרט את ה"חידה" של חוקי העוני בבריטניה במאה ה־18 ובמאה ה־19. תיאור המקרה (עמ' 67-80) של ההתנהלות סביב תחיקת "חוקי העוני" בסוף המאה ה־18 בבריטניה ושל ביטולם בתחילת המאה ה־19 פותר חידה זו. תיאור זה מסביר את השינויים בחלוקת הכוח הפוליטי בין האליטה החקלאית לבין האליטה האורבנית בבריטניה ועקב כך את יכולתה של כל אליטה להשליט את האינטרס הכלכלי שלה על המערכת השלטונית.

גלובליזציה. בניגוד לאופנה הרווחת בשיח בנושאי גלובליזציה טוען לינדרט בהסתמכו על מחקריהם של דני רודריק (Rodrik), מיכאל הוברמן (Huberman) ווין לייצ'וק (Lewchuk) כי "פתיחות גדולה יותר לסחר בין־לאומי [ולהשקעה] גורמת למדינה להשתמש ביותר, ולא בפחות, מסים להעברות חברתיות" (עמ' 186).

"פרדוקס רובין הוד": הגידול בהכנסה לנפש מגדיל את ההעברה החברתית. העובדה כי ההעברות החברתיות גדלות ככל שההכנסה לנפש גדלה, מביאה את לינדרט לנסח את "פרדוקס רובין הוד": **"ההיסטוריה מגלה כי חלוקה מחדש [redistribution] מעשיר לעני נוכחת הכי פחות במקום ובזמן שבהם היא נראית כנדרשת ביותר"** (עמ' 15). אף כי לינדרט אינו מרחיב בפתרונות לפרדוקס זה, אני סבור כי נקודה זו מבטאת את קוצר ידה של הדמוקרטיה הייצוגית המגבילה את עצמה למסגרת של מדינת הלאום. הדמוקרטיה הייצוגית הצליחה בהגדלת השוויון ובחלוקה מחדש של העושר בין אזרחי אותה מדינה אך לא בין אזרחי מדינות שונות.

כיום החיים הכלכליים הבין־לאומיים מתנהלים במסגרת גלובליזציה הולכת וגוברת המלווה ב"דמוקרטיה של אליטות" בגופים השלטוניים הבין־לאומיים, למשל קרן המטבע הבין־לאומי, הבנק העולמי ומועצת הביטחון של האו"ם. לאור מסקנת לינדרט כי המעבר לדמוקרטיה מלאה מדמוקרטיה "של אליטות" גרם לחלוקה שוויונית יותר בין אזרחי אותה מדינה נדמה לי כי ייתכן שהפתרון ל"פרדוקס רובין הוד", שאותו מותיר לינדרט ללא מענה, הוא דמוקרטיזציה מלאה של אותם גופי שלטון על־לאומיים ומתן קול פוליטי שווה לעניי (ולעניות) העולם.

3. המאה של מדינת הרווחה

הצגת הגידול בהוצאות החברתיות משיעור השואף ל־0 לפני 125 שנים לשיעור הנע בין 16% לערך ביפן ל־40% בערך בשבדיה ב־1995 (לוח בעמ' 177) מסייעת לערער על תפיסות מקובלות הרואות בהתפתחות הקפיטליזם ב־150 השנים האחרונות את התופעה הבולטת ביותר במרחב החברתי והכלכלי. כך למשל צמידות הזמנים בין תחילת העלייה המואצת בהוצאות החברתיות לבין מה שנהוג לכנותו "הקפיטליזם המאוחר" דורשת בחינה מחודשת וביקורתית. כוונתי היא שיש מקום להעלאת השאלה האם, בעקבות הצגתו של לינדרט, אי־אפשר לאפיין את 125 השנים האחרונות כעידן הסוציאל־דמוקרטי כאשר התופעה הבולטת היא דווקא צמיחתה של כלכלה מעורבת המשרתת את החברה. כל זאת בניגוד לתיאוריות הרואות בתקופה זו עידן שבו כלכלת השוק הוכחה כשיטה ה"מנצחת". לאור הממצאים שאותם מציג לינדרט נראה ש"השיטה המנצחת" אינה זו של השוק החופשי

אלא זו שבה המדינה הדמוקרטית העמיקה את אחיזתה בכיסי האזרחים במטרה לספק ביטחון קיומי לכל הנמנים עם החברה, והעבירה כתוצאה מן הבחירה הדמוקרטית של כל האזרחים והאזרחיות 16%-40% מן התוצר באמצעות גביית מסים כדי להגשים מטרה זו. ההשערה כי מבטנו ראוי לבחינה מחדש מתחזקת נוכח מסקנתו של לינדרט כי תהליך הדמוקרטיזציה הייצוגית בחברה נתונה הוא הגורם המרכזי להעלאת שיעור ההעברות החברתיות, זאת בניגוד לזיווג הרווח בשיח בין דמוקרטיה ייצוגית לכלכלת שוק.

אולם נדמה לי כי הנימוק המשכנע ביותר לבחינה מחדש של התפיסות הרווחות בתורת הכלכלה מצוי במסקנה המוצגת בחלק השני של הספר שבו מפריך לינדרט את אחת ה"אמיתות" המרכזיות המאכלסות את ספרי הכלכלה. בחלק זה מראה המחבר בעזרת כלים אקונומטריים כי אי־אפשר לאתר מתאם כלשהו בין גודל התוצר ושיעור הצמיחה לבין שיעור ההעברות החברתיות ובכלל זאת ההוצאה הציבורית על חינוך. במילים אחרות, מתוך בחינה של 21 המדינות העשירות במאתיים השנים האחרונות אי־אפשר להצביע על יתרון תחרותי כלשהו לטובת מדינות שבהן שיעור ההעברות החברתיות נמוך לעומת מדינות שבהן שיעור ההעברות החברתיות גבוה. נדמה שבנקודה זו טמונה מלוא חשיבותו של הספר: זקיפת קומתם השפופה של הסוציאל־דמוקרטים כנגד מבקריהם הן מן הימין הכלכלי והן מן השמאל הרדיקלי.

ב. "פרדוקס" מדינת הרווחה: כיצד לאכול את העוגה ולהשאירה שלמה

> ידוע ומקובל שמסים גבוהים יותר והעברות מפחיתים את התפוקה. ידוע ומקובל - אך לא נתמך על ידי הנתונים הסטטיסטיים ועל ידי ההיסטוריה (עמ' 227).

כאמור, המסקנה שנראית בעיניי בעלת החשיבות הרבה ביותר בעיקר בעבור אנשים העוסקים בתורת הכלכלה, היא העובדה כי הניסיון ההיסטורי והנתונים הסטטיסטיים מלמדים כי מדינות שמיסו שליש מן התוצר שלהן לצורך העברות חברתיות צמחו באותו הקצב כמו מדינות שהקדישו למטרה זו שביעית מן התוצר בלבד. האם יש במסקנות אלה כדי להזים את אחת האמונות הבסיסיות ביותר של התורה הכלכלית ולהציג כי מיסוי גבוה יותר אינו פוגע בתמריץ לעבוד ושהעברות גבוהות יותר אינן מייצרות תמריץ שלילי שלא לעבוד? האם לינדרט מציע לנו בנקודה זו לכתוב מחדש את ספרי "המבוא לכלכלה"? ובכן, התשובה היא כן ולא. לינדרט אינו הולך די רחוק (וכאן הוא אולי ראוי לביקורת) באופן שיאפשר לו לשלול את העקרונות העומדים בבסיס התורה הכלכלית, אלא מאיץ בכלכלנים

לנטוש את המודלים הממוחשבים ואת לוח הכיתה ולבדוק מה מתרחש ב"עולם האמיתי". לדבריו לוח הכיתה מגולל סיפור "בעל היגיון משכנע, אך סיפור זה הוא בדיה. הנטל העודף (deadweight costs) הוא משהו שאנו מדמיינים, לא משהו שאותו אנו מסיקים מעובדות וממבחנים" (עמ' 229).

המחבר מציג תמונה מורכבת של המציאות שבה המדינות בעלות שיעור ההעברה הגבוה מן התוצר ("מדינות הרווחה") בחרו במגוון מסים מעודדי צמיחה יותר מן המדינות בעלות שיעור ההעברה הנמוך ("מדינות השוק") ונוקטות מדיניות תשלומים המפחיתה את התמריץ של צעירים להימנע מעבודה והכשרה מקצועית.

1. מדיניות המיסוי

לינדרט טוען כי מדינות הרווחה נוהגות להטיל מגוון מסים שהם "מעודדי צמיחה", כלומר מסים רגרסיביים יותר יחסית למדינות השוק. סל מדיניות המיסוי של מדינות הרווחה מורכב ממיסוי גבוה יחסית על עבודה במעמד הביניים וממיסוי נמוך על בעלי ההכנסות הגבוהות והנמוכות, ממיסוי נמוך על הון, ממסי קנייה גבוהים וממסי קנייה גבוהים מאוד על מוצרי צריכה בעלי השפעות חיצוניות שליליות כגון סיגריות ואלכוהול. היבט נוסף שלו מייחס לינדרט חשיבות הוא שמערכת המיסוי במדינות הרווחה היא אוניברסלית וככזו היא בעלת חוקי מס ברורים ופשוטים המפשטים את תהליך הגבייה ומוזילים את עלויותיו.

2. מדיניות הרווחה

מדינות הרווחה מעודדות עבודה של צעירים על ידי מתן קצבאות "אוניברסליות" לפי המצב הכלכלי של המקבל ולא על ידי יצירת "תמריץ לעבודה" באמצעות קיצוץ הקצבאות ומניעתן מ"בעלי כושר השתכרות". מדינות הרווחה אף נמנעות מיצירת מנגנוני פיקוח מורכבים על מקבלי הקצבאות ומהעמדת הנתמכים במבחנים מסובכים כתנאי לקבלת הסיוע. לינדרט גם מציג כי מדיניות ממשלתית אקטיבית בשוק העבודה (ALMP) אינה נושאת פירות משמעותיים, במיוחד בקרב גברים (עמ' 253-254) ושדמי אבטלה גבוהים ותוכניות ממשלתיות לפרישה מוקדמת הם בעלי השפעה שלילית אפסית על הצמיחה מאחר שהם גורמים ליציאה משוק העבודה של העובדים בעלי התפוקה הנמוכה ממילא. כלי מדיניות הנהוגים במדיניות הרווחה, שאותם מוצא לינדרט כמעודדי צמיחה, הם רפואה ציבורית מפותחת, מתן סיוע בטיפול בילדים וחופשות לידה ארוכות המסייעות לנשים להישאר בשוק העבודה ולשמור על מסלול הקריירה.

3. קוצר ידם של המודלים בהסברת המציאות

הסברו של לינדרט אינו סותר את עקרונות תורת הכלכלה אלא נשען עליהם. לדבריו מסים רגרסיביים יוצרים פחות עיוות בהקצאת המקורות ולכן הם מסים "מעודדי צמיחה". מכאן אפשר לראות שלינדרט ממקד את ביקורתו באופן שבו מייצרים מודלים מסבירים בכלכלה (ומכשירים כלכלנים). טענתו של לינדרט היא כי אופן זה מנותק ממציאות החיים המורכבת ומחליף אותה בהצגת פתרונות פשוטים ופשטניים מדי (עמ' 228-234). כך המודלים מתמקדים בסך נטל המס ללא התייחסות מספקת לתחליפיות בין שיעור המס כאחוז של התוצר להרכבו של סל המיסוי, וללא התייחסות לעובדה כי אפשר לייצר מספר רב של "סלי מדיניות מיסוי". לינדרט מראה כי בניגוד למתרחש במודלים, הבחירה אינה בין שתי חלופות "בית ספר", חלופה אחת הכוללת מיסוי נמוך ורגרסיבי שהוא מוטה צמיחה וחלופה אחרת הכוללת מיסוי גבוה ופרוגרסיבי מוטה רווחה. דמוקרטיות בעולם האמיתי ניצבות מול הבחירה בין מדיניות מיסוי מוטת רווחה לבין מדיניות שאינה כזו, כאשר שיעור הצמיחה בשני סלי המדיניות האלה שווים.

מדוע מדינות רווחה נוקטות מדיניות מיסוי והעברות "יעילה" יותר ממדינות השוק במונחים כלכליים? לינדרט מספק כמה הסברים בפרק החותם את הספר. ההסבר הראשון הוא שמשקלן הגבוה של ההעברות החברתיות במדינות הרווחה מחייב מדיניות "יעילה" יותר מאחר שטעות במדיניות גדולה הרבה יותר כאשר היא נוגעת לשליש מן התוצר מאשר כאשר היא נוגעת לשביעית ממנו. ההסבר השני נתלה בהימצאו של ה"שוט" הדמוקרטי שיעניש קובעי מדיניות שיטעו בביצוע מדיניות זו. הסבר שלישי טוען ש"סביר להניח כי אוניברסליזם מביא לקיצוץ בהוצאות" (עמ' 296) ושמערכת אוניברסלית הכוללת מיסוי נרחב והעברות גדולות היא פשוט יעילה הרבה יותר.

הסבריו של לינדרט לממצאים המאלפים שאותם הוא חושף בספרו אינם מספקים. אני סבור שחריגה נוספת מן השימוש במתודות כלכליות המניחות פעולה של הסובייקט לפי האינטרס היתה מספקת הסבר עשיר יותר למספר שאלות שנותרות ללא מענה משכנע. נראה שבנקודה זו נחשפים ליקוייה העיקרים של תורת האינטרס שלפי גירץ:

> הפסיכולוגיה שלה אנמית מדי והסוציולוגיה שלה שרירית מדי. בהיעדר שיטות ניתוח משוכללות של המוטיבציות, היא נאלצה לפסוח בהתמדה על הסעיפים בין תועלתנות צרה ושטחית, שלפיה בני האדם מצטיירים כמונעים על ידי שיקולים רציונאליים הנערכים למען השגת מרב התועלת האישית המודעת והמוכרת להם, לבין היסטוריציזם רחב יותר, אך לא פחות שטחי, המדבר בלשון סתומה במכוון על רעיונותיהם של בני אדם כ"משקפים את" זיקתם החברתית, "מבטאים אותה",

"תואמים אותה", "נובעים ממנה", "מותנים על ידה" וכו'. מסגרת תיאורטית כזו אינה מותירה לעורך הניתוח כי אם ברירה אחת: שיבחר ליישם את תורתו הפסיכולוגית בהסברים ספציפיים שכלל אינם מתקבלים על הדעת, ובכך יוכיח את דלותה, או שיבחר להסוות את העובדה שאין לו בכלל תיאוריה פסיכולוגית באמצעות מסך עשן של דיבור כללי עד כדי טרואיזם (גירץ 1990, 190-191).

כוונתי, מעבר לשאלת "היעילות הכלכלית" של מדינות הרווחה, גם לשאלות כגון מדוע פועל "הכוח האפור" להגדלת ההוצאות החברתיות ולא לירידתן? מהם הגורמים שמביאים מעמד בינוני בחברה מוגדרת ובתקופה מסוימת לחוש קרבה למעמד הגבוה בעוד בחברות אחרות ובתקופות אחרות מעמד זה חש קרבה למעמד הנמוך? מדוע הדמוקרטיזציה המלאה החלה במדינות אירופה לקראת סוף המאה ה־19? אולם אלו הם כמעט דברי הביקורת היחידים שאוכל להציג לספר חשוב ופוקח עיניים זה.

מסקנות של לינדרט בספרו זה - כי לדמוקרטיה שמור תפקיד מרכזי ביצירתה של מדינת הרווחה; האירוע הגדול בהיסטוריה הכלכלית של 125 האחרונות הוא צמיחתה של מדינת הרווחה; מדינת הרווחה לא קטנה בעשרים השנים האחרונות; והעיקר, גודלה של מדינת הרווחה ושיעורן של ההעברות החברתיות אינם משפיעים על קצב הצמיחה הכלכלית - מצליחות לערער באופן משכנע ביותר את תפיסות שנטינו לראות בהן אמת מוחלטת, בין שביקרנו אותן ובין שתמכנו בהן. יש לקוות שמסקנות אלו ימצאו את ההד הראוי להן בדיון בנושאי מדיניות כלכלית, שכן אם הן נכונות הרי יש בכוחן לשנות את נושא הדיון.

ג. ביבליוגרפיה

גירץ קליפורד, 1990. *פרשנות של תרבות*, תרגם יואש מייזלר, ירושלים: כתר הוצאה לאור.

סקירת ספר דותן לשם

Wade D. Hands, *Reflection Without Rules: Economic Theory and Contemporary Science Theory.* Cambridge: Cambridge University Press 2001

ספרו של וייד ד׳ הנדס הוא חיבור מרתק הכתוב בשפה קולחת. המחבר מצליח בכישרון רב להציג בקצרה ובבהירות רעיונות רבים ומורכבים תוך הפגנת שליטת מרשימה בתחום הידע הנסקר. מרשים במיוחד השימוש שעושה הנדס בציטוטים מספרות מקור ומספרות משנית המסייעים, נוסף על הצגת התיאוריה הנסקרת, לקליטת המזג והרטוריקה של ההוגה שאותו הוא סוקר ולהכנסת הקורא אל "רוח התקופה" ואל תוך הדיון שאותו מנהל ההוגה העומד במרכז הדיון עם בני זמנו.

א. המלך מת יחי המלך

הספר מורכב משלושה חלקים עיקריים. החלק הראשון כולל סקירה היסטורית של התפתחויות במתודולוגיה של תורת הכלכלה מאמצע המאה ה־19 עד שנות השמונים של המאה ה־20. החלק השני, המחזיק את רוב עמודי הספר, מכיל סקירה מקיפה של התפתחות תיאוריות - פילוסופיות בתחילה ואחרות בהמשך - של המדע במאה ה־20. החלק השלישי סוקר את ההתפתחויות שחלו בעשרים השנה האחרונות במתודולוגיה כלכלנית ובוחן את השפעתן של תפיסות הנשענות על תורת הכלכלה על תיאוריות של המדע.

סקירה נרחבת זו משרתת את הנדס בהציגו את הטיעון הבא: האופן שבו נהוג היה לענות על השאלות מהי תורת הכלכלה, במה היא עוסקת ומהו האופן ה"נכון" לעסוק בכלכלה, השתנה לבלי היכר ואין בנמצא תשובה אחת ויחידה על שאלות אלו. הנדס מוסיף וטוען שבניגוד לטענה שהשמיעו חוקרים אחרים (דיאדרה מקלוסקי ורוי וינטראוב) (עמ׳ 6)[1] כי חוסר היכולת לספק תשובה ברורה על שאלות אלו הביא לסוף דרכה של המתודולוגיה הכלכלנית, פותח השינוי את הדלת לפני עידן חדש במתודולוגיה זו. הנדס אף ניסח זאת בכותרת מאמר שהקדים את לידת הספר הזה: "המתודולוגיה הכלכלנית מתה: תחי המתודולוגיה הכלכלנית" (Hands 2001).

---

[1] הפניות לספר הנסקר יופיעו בציון מספר עמוד בלבד.

המבנה בן שלושת החלקים של הספר מסייע בידי הנדס לבסס את הטיעון. הוא עושה זאת על ידי ביצוע שלושה מהלכים "גדולים" בספר: היסטוריזציה של המתודולוגיה הכלכלנית ה"ישנה"; ביטול נקודת המשען של מתודולוגיה זו במתודולוגיה של מדעי הטבע; הצגת השיח המתודולוגי המתעצם במהלך עשרים השנים האחרונות בתורת הכלכלה.

ב. המסורת המתודולוגית במדע הכלכלה

בחלק הראשון הכולל, כאמור, סקירת ההיסטוריה של המתודולוגיה הכלכלנית מג'והן סטיוארט מיל ועד מילטון פרידמן ופול סמואלסון מבצע הנדס היסטוריזציה של המתודולוגיה הכלכלנית. ההיסטוריזציה מאפשרת לו להציג לפני הקורא את העובדה כי תקופת השלטון של מה שהוא מכנה "התפיסה המקובלת" (received view) היתה קצרה וזרה לרוחה של המסורת המתודולוגית בתורת הכלכלה. לשיטתו, הכינוי "התפיסה המקובלת" הוא שם כללי לתיאוריות ששלטו בפילוסופיה של המדע באמצע המאה ה־20 והוא מגדיר אותו לצורך הדיון בספר באופן הבא: "ייעשה שימוש בהגדרה 'אימפריציזם לוגי נוסף על עקרון ההפרכה', מאחר שהיא תואמת את הדרך שבה המונח 'תפיסה מקובלת' מיושם באופן התכוף ביותר במתודולוגיה הכלכלנית" (עמ' 71).

מן הסקירה עולה כי עד המחצית השנייה של המאה ה־20, בעיקר כתוצאה מהשפעתה הניכרת של המסורת המיליאנית, החזיקו הכלכלנים בדעה שונה מזו המוכרת לנו כיום. הם עשו זאת תוך התייחסות לאופיו הייחודי של מדע הכלכלה כמדע א־פריורי ודדוקטיבי, שממנו נגזרת מתודולוגיה השונה מזו שיש להנהיג במדעי הטבע.

ההיסטוריזציה אף מסייעת להנדס להראות כי הכלכלנים שאלו את תיאוריות התפיסה המקובלת מן המדף של הפילוסופיה של מדעי הטבע. הצגת שאילה זו ממדעי הטבע מאפשרת למחבר ללכת ולבחון מהן ההתפתחויות שאירעו מאז עלייתן של תיאוריות אלו, כפי שהוא עושה בחלקו השני של הספר.

ג. יריד קרנן של תיאוריות התפיסה המקובלת במדע במחצית השנייה של המאה ה־20

ואכן, כפי שמציג הנדס בחלק השני הכולל סקירה של התפתחות הפילוסופיה של המדע במאה ה־20, בהנחה שבמדעי הטבע זנחו זה מכבר את תיאוריות התפיסה המקובלת, איבדה

גישה מתודולוגית זו בכלכלה את נקודת המשען העיקרית שלה: "ככה עושים המדענים במדעי הטבע". בסקירה הנרחבת בחלק השני מציג הנדס את סיפור נפילתן של תיאוריות התפיסה המקובלת במדע. התיאור המפורט מאפשר לו להציג את הטיעון כי תומכי תיאוריות התפיסה המקובלת אינם יכולים עוד להישען על הטיעון כי "זו הדרך שבה עושים מדע" מאחר שתיאורטיקנים של החשיבה המדעית אינם סבורים כך עוד. לאחר שהציג את טיעונו כי כבר אין חושבים כי יש חוקים ברורים שעל פיהם יש לעשות מדע, מציג הנדס את התפיסות הרווחות היום: נטורליזם, פרגמטיזם וסוציולוגיה של הידע המדעי. המשותף לתפיסות אלו לדברי הנדס הוא: "באופן כללי תיאוריית המדע היא: אנטי־פונדנציונליסטית (anti foundationalist), נטורליסטית, רגישה לנושא של הטיית תיאוריה ותת־היקבעות (theory ladeness, under determination) ומכוונת באופן תכוף לאופיו החברתי של המדע" (עמ' 397).

המהפך המרכזי שהתרחש בעקבות צמיחתן של התיאוריות החדשות ובעקבות נטישתן של תיאוריות התפיסה המקובלת, מהפך הנרמז בשם הספר, הוא כי אין יותר חוקים ברורים באשר לדרך שבה עושים מדע וכתוצאה מכך אי־אפשר לתחום באופן חד וברור את הגבול בין "מדע" ל"לא מדע", ובין מה שהוא בעל מובן למה שהוא ללא מובן. התעקשותם של כלכלנים להמשיך ולטעון כי דרך זו (או אחרת) היא האופן היחיד שבו יש לעשות כלכלה, צריכה אפוא למצוא ביסוס מתוך תורת הכלכלה. על בסיס הצגה זו טוען הנדס כי הגיעה העת להכריז על מותה של המתודולוגיה הכלכלנית הישנה.

בנקודה זו מבצע הנדס תרגיל רטורי מרשים - הוא אינו מתווכח עם אלה הטוענים כי המתודולוגיה הזו עדיין חיה ובועטת (ברוב הספר, מאחר שכפי שהוא מעיד על עצמו "קשה להיפטר מהרגלים ישנים") אלא טוען כי הוויכוח על תקפותה של המתודולוגיה הישנה הסתיים זה מכבר בתוצאה חד־משמעית: ה"מלך" מת.

ד. המתודולוגיה הכלכלנית החדשה

אולם הנדס אינו מסתפק בהודעה על מותה של המתודולוגיה הישנה אלא הוא מצהיר כי קיימת מתודולוגיה כלכלנית חדשה, שלה הוא מקדיש את חלקו השלישי של הספר. במתודולוגיה הזו אין חוקים וגם אין פרדיגמה שלטת - יש מספר תפיסות מתחרות. המחבר מציג תפיסות המתקיימות זו לצד זו, שבהן מחזיקים החוקרים המובילים בתחום הפילוסופיה, המתודולוגיה וההיסטוריה של תורת הכלכלה. אציג בקצרה מאוד באופן החוטא למורכבותן של הגישות השונות את התפיסות הנסקרות.

1. השפעות פופריאניות

לפילוסוף קרל פופר ולעקרון ההפרכה שקבע נודעה השפעה מרחיקת לכת יותר מכל פילוסוף אחר על המתודולוגיה הכלכלנית לאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר השיח העכשווי בנושאי מתודולוגיה כלכלנית החל בכתיבה נגד מודל זה (עמ' 275-276). מבין הכותבים העכשוויים בולט מארק בלאוג (Blaug) בשימוש הביקורתי שהוא עושה במודל ההפרכה. טענתו של בלאוג היא כי יש ליישם את מודל ההפרכה, אך הכלכלנים עושים זאת רק לעתים רחוקות ובמקום זאת מיישמים את מה שמכונה בפיו "הפרכה בלתי מזיקה" (innocuous falsificationism). זרם נוסף שהושפע מפופר ומכתיבתו הפילוסופית הוא הרציונליזם הביקורתי. על פי ג'וזף אגסי וקורט קלפהולץ בתורת הכלכלה שמור מקום לכלל מתודולוגי אחד בלבד: "המחויבות להיות ביקורתי, ולהיות מוכן להעמיד כל היפותזה לחקירה ביקורתית" (Klappholz and Agassi 1959, 60). לורנס בולנד (Boland) טוען כי במקום להטיף לעקרון ההפרכה על הכלכלנים לפעול לפי "פופר הסוקרטי".

צורות ניתוח רבות של תיאוריות בתוך מדעי הכלכלה נערכו בהשפעת **המתודולוגיה של תוכניות מחקר מדעיות** (Methodology of Scientific Research Program - MSRP),[2] שהבולט בהן הוא מחקרו של רוי ווינטראוב (Weintraub) הטוען כי בבסיס תוכנית המחקר הניאו־ולרסיאנית עומדות שש הטענות הבאות: (א) קיום סוכן של כלכלה; (ב) לסוכנים יש העדפות באשר לתוצאים; (ג) סוכנים מבצעים אופטימיזציה באופן עצמאי תחת מגבלות; (ד) בחירות מתקיימות בשווקים הקשורים זה לזה; (ה) לסוכנים מידע רלוונטי מלא; (ו) תוצאים כלכליים הם מתואמים, כך שיש לדון בהם בהקשר של מצבי שווי משקל (עמ' 291).

2. חשיבה ביקורתית

ניתוח דיסקורסיבי נעשה במסגרת **הרטוריקה של הכלכלה**, שדובריה הבולטים הם דיאדרה מקלוסקי (McCloskey) וארג'ו קלמר (Klamer). הגישה מתרכזת הן בבחינת השיחה הכלכלנית ובדרך שבה כלכלנים משכנעים ומשתכנעים והן בסוגיה כיצד שיחה זו מייצרת את האמת של התורה הכלכלית. לטענתם יש לזנוח דיונים מתודולוגיים מן הסוג הישן וגישות פילוסופיות המורות כיצד יש לעשות כלכלה.

---

[2] רשימה מקיפה של המחקרים אפשר למצוא בעמודים 287-288.

מחקרים רבים בהיסטוריה של החשיבה הכלכלית הנשענים על **תורות קונסטרוקטיביסטיות של הידע המדעי** מתחום הסוציולוגיה של הידע המדעי (sociology of scientific knowledge) נכתבים משנות התשעים ונראה כי גישה זו היא הדומיננטית בתת־תחום זה. המשותף למחקרים אלה הוא התפיסה כי המדע מיוצר בהקשר חברתי וכי המוצרים של הפעילות המדעית הם תוצר של תהליכים חברתיים; לפיכך הידע הכלכלני מובנה חברתית. לפי גישה זו צורות ניתוח המתעלמות מכך שהתורה הכלכלית מובנית חברתית - דוגמת מרבית מה שטוענים פילוסופים ומתודולוגים של הכלכלה - מציגות תמונה שגויה (ולרוב מוטה אידיאולוגית) של המחקר הכלכלי.

תורת הכלכלה הפמיניסטית מבקרת את ההטיה המגדרית הקיימת בכלכלה הניאו־קלאסית.[3] תורה זו כוללת ביקורת על ה"אדם הכלכלי" כמוטה מגדרית וטוענת כי דמותו של ה"אדם הכלכלי" (המתוארת בתורת הצרכן) אינה מתארת באופן ריאליסטי את כלל בני האדם, גברים ונשים, אלא היא מתרכזת בתיאור תכונות "חיוביות" שנהוג לייחסן לגברים בעוד יש התעלמות מתכונות שאותן נהוג לזהות עם נשים או יציקת תוכן "שלילי" לתוכָן.

ניתוח תורת הכלכלה באמצעות **כלים מן החשיבה הפוסטמודרניסטית** נעשה בשתי דרכים עיקריות: (א) ביקורת התורה הכלכלית הניאו־קלאסית מן הזרם המרכזי; (ב) חשיפת רגעים פוסטמודרניים בחשיבה הכלכלית המודרניסטית. ביקורת התורה הכלכלית היא עיקר הכתיבה הפוסטמודרניסטית בכלכלה ומופנית נגד תפיסת ה"אדם הכלכלי" כרציונלי וכאחדותי. כמו כן כתיבה זו, המסבה את המבט לשאלות כוח ומוסר בשיח הכלכלי ולהתקפה על תפיסתה של תורת הכלכלה כ"מדעית", משמשת בסיס לקריאה לפלורליזם בתוך תורת הכלכלה. חשיפת הרגעים הפוסטמודרניסטיים בתוך הטקסטים הכלכליים המודרניים מנסה להראות כי אפשר לאתר בטקסטים אלו מקומות שבהם צפות ועולות תובנות פוסטמודרניות כגון אי־ודאות וסובייקט לא אחדותי.

---

[3] יש שלושה קווים נוספים בביקורת הפמיניסטית: (א) ביקורת על ייצוג מוטה של נשים במקצוע הכלכלה, הן במספר המשרות והן בייצוג בספרי הלימוד; (ב) הפמיניזם האמפיריציסטי אינו יוצא נגד התורה המדעית אלא טוען כי על ידי ביצוע הפרקטיקה המדעית אפשר יהיה טוב יותר להעלים את ההטיה המגדרית; (ג) תיאוריית נקודות המבט (standpoint theory), טוענת נגד הפמיניזם האמפיריציסטי כי הבעיה אינה מצויה בפרקטיקה המדעית. תיאוריה זו טוענת כי האמת המדעית מוטה על ידי המעמד החברתי של המדען ולפיכך היעדרה של נקודת מבט פמיניסטית הוא הגורם להטיה מגדרית. דיאנה סטרסמן (Strassmann) טוענת כי בייצור הידע הכלכלני יש "כשל שוק" הגורם להטיה כלפי העמדה של גבר מן המעמד הבינוני.

3. פילוסופיה של הכלכלה

אוסקלי מאקי[4] (Maki) עוסק **בתמות ריאליסטיות** בתורת הכלכלה וטוען כי לצד ההסברים הטוענים כי התיאוריה הכלכלית מוכרעת אמפירית או מובנית חברתית היא מובנית אונטולוגית[5] על ידי ניסיונה לתאר כיצד העולם עובד (the Way the World Works - WWW). הבחינה של הסברים מתחרים בתורת הכלכלה היא עד כמה הם מתארים את המציאות באופן מלא - כלומר את הדרך שבה העולם עובד.[6]

לפי דניאל האוסמן, המאמֵץ **מתודולוגיה ניאו־מיליאנית** (Neo-Millian), תחום העיסוק של תורת הכלכלה הוא המישור של תופעות חברתיות שבו הגורמים הסיבתיים של הכלכלה בולטים בהשפעתם: "תופעות כלכליות הן תוצר של בחירות רציונליות הנשלטות באופן בולט על ידי וריאנט של קונסמריזם (variant of consumerism) ומקסום רווחים. **במילים אחרות, תורת הכלכלה עוסקת בתוצאות של חמדנות רציונלית"** (Hausman 1992, 95). האוסמן מגדיר את הכלכלה "מדע נפרד ולא מדויק" וטוען: (א) תורת הכלכלה מוגדרת על פי הגורמים הסיבתיים שבהם היא עוסקת ולא על פי תחום מסוים; (ב) תורת הכלכלה עוסקת בתחום נפרד שבו הגורמים הסיבתיים בולטים בהשפעתם; (ג) ה"חוקים" בדבר הסיבות ידועים אפריורית ובאופן סביר; (ד) תורת הכלכלה מספקת דין וחשבון אחדותי ומלא אך בלתי מדויק של תחום עיסוקה (שם, 90-91).

אלכסנדר רוזנברג (Rosenberg) מבקר את מחויבותה של התורה הכלכלית להסבר "הִתכוונותי" (intentional) הנשען על אמונה, על פעולה ועל תשוקה (Belief Action Desire – BAD). לטענתו ההסברים שמספקת תורת הכלכלה מבוססים על כך שסוכן תורת הכלכלה מחזיק באמונות לגבי מגבלת המשאבים (מחיר, הכנסה, ציפיות וכדומה) ובתשוקות שאותן הוא רוצה להגשים (תועלת, רווח). לדברי רוזנברג, פעולת הסוכן מונעת מניסיונות לספק (לרוב על ידי מקסום) את תשוקותיו כפוף למגבלות שהוא מאמין שהן חלות עליו.

כפי שאפשר לראות מסקירה קצרה זו, אין מדובר במתודולוגיה במובנה הישן. המתודולוגיה החדשה אינה אוחזת אוסף חוקים נורמטיבי "כיצד יש לעשות כלכלה" והיא גם אינה מספקת בידי הכלכלן כלי שיסייע בידיו להגדיר מהי כלכלה ומה אינו משתייך לתחומה. כפי שעולה מכותרת הספר, מדובר ברפלקסיה של כלכלנים, פילוסופים והיסטוריונים במדע הכלכלה. ריבוי הגישות מסייע בידי הנדס לבסס את הטענה כי תורת

---

[4] עיסוק נוסף בריאליזם ובאונטולוגיה כלכלית קיים בריאליזם הביקורתי המזוהה עם טוני לאוסון (Lawson) המשלב ריאליזם טרנסצנדנטלי ואונטולוגיה חברתית.

[5] זוהי טענה נורמטיבית פוזיטיבית ונורמטיבית־פוזיטיבית כאחד.

[6] מאקי מוסיף את האבחנה בין אמיתיות של הנחות לבין הריאליזם של התיאוריה (realism and reality), וטוען כי תיאוריה יכולה להיות ריאליסטית (ולתאר כיצד העולם עובד) גם אם טענותיה אינן אמיתיות.

הכלכלה הפכה רפלקסיבית בעשרים השנים האחרונות וכי צמח בתוכה ענף הכולל גישות רבות והעוסק בבחינה עצמית של העיסוק הכלכלני המעשי והתיאורטי. הנדס מגדיר זאת באופן רחב מאוד: "הטיעון שלי הוא שפשוט ננטוש את ההגדרה הצרה מבוססת החוקים של המתודולוגיה הכלכלנית ונגדיר מחדש את השדה כך שיכלול כל ספרות המערבת מהותית תיאוריית מדע עם תורת הכלכלה" (עמ' 394).

ה. ומה אם הסיפור הוא אחר?

לאחר שהצגתי את הטיעון המרכזי המופיע בספרו של הנדס ברצוני להציע, בזהירות המתבקשת, ביקורת המתייחסת לטיעון כפי שהצגתי אותו עד כה. אין בביקורת זו כדי לטעון נגד חשיבות המתודולוגיה הכלכלנית החדשה ונגד הצורך של תורת הכלכלה ברפלקסיה. נהפוך הוא. הביקורת ניתנת מתוך השדה של ה"מתודולוגיה הכלכלנית החדשה".

ברצוני להתחיל בבחירת הטקסטים שאותם קורא הנדס בחלק הראשון שבו הוא עוסק, כאמור, במסורת המתודולוגית בתורת הכלכלה ובגניאלוגיה שאותה הוא בונה כמסורת המתודולוגית בכלכלה, בנסותי לערער על מקומו של קו השבר האפיסטמולוגי שאותו קובע הנדס בין המסורת המתודולוגית המיליאנית לתיאוריות התפיסה המקובלת. הדבר בולט במיוחד בשתי נקודות: (א) המעבר מן הכלכלה הקלאסית לניאו־קלאסית; (ב) ההתעלמות מהתפתחותה של טכנולוגיית מדידה בדמותה של האקונומטריקה.

הנדס מציג המשכיות בין תפיסתו של מיל, שהיא כידוע קלאסית (עמ' 16), לבין המתודולוגיה של ההוגים הניאו־קלאסים כפי שהיא מיוצגת אצל קיינס האב בספרו *Scope and Method of Political Economy*, ספר שאותו מגדיר הנדס "הטקסט המתודולוגי לתורת הכלכלה המרשליאנית" (עמ' 30). אף כי לזכותו של הנדס נזקפת העובדה כי בספר המתכוון להציג סקירה היסטורית יש הצדקה להציג את התפיסה הרווחת באשר לטקסטים ה"חשובים" בהיסטוריה של המתודולוגיה הכלכלנית, הצגה זו לוקה בחסר ומשרתת את טיעונו כי בתורת הכלכלה היו מסורת (מיליאנית) ותפיסה מתודולוגית מסודרות לפני השתלטותן קצרת הטווח של תיאוריות התפיסה המקובלת.

ו. "זרעים ניאו־קלאסיים" לשינוי הנושא והדרך שבה עושים כלכלה

את הזרעים לחשיבה המתודולוגית שאותה מכנה הנדס "התפיסה המקובלת" אפשר למצוא באופן בולט במיוחד בספרו של סטנלי ג'בונס, *Theory of Political Economy*, שבו הוא טוען שתורת הכלכלה עוסקת ב"מכניקה של תועלת ואינטרס עצמי" (Jevons1 1888, 21):

> זה ברור שתורת הכלכלה, אם תהיה למדע, חייבת להיות מדע מתמטי... התיאוריה הכלכלית שלי, לעומת זאת, היא אך ורק מתמטית... התיאוריה מורכבת מהחלת קלקולוס דיפרנציאלי למושגים המוכרים של עושר, תועלת, ערך, ביקוש, היצע, הון, ריבית, עבודה וכל שאר המושגים הכמותיים (שם, 3).

המעבר מחקר העושר שבו התמקדו הכלכלנים הקלאסים לקַלְקוּלוּס הדיפרנציאלי של התועלת של ג'בונס מבטא שינוי מהותי בתפיסתה העצמית של תורת הכלכלה, וכפי שטוען הנדס בהקשר אחר - נראה כי הנושא השתנה.[7] די לדפדף בספריהם של מיל ושל ג'בונס כדי לראות את ההבדל בצורת ההתנסחות המתבטא בהופעתם של סימנים מתמטיים רבים בספרו של ג'בונס - סימנים המלווים את ספרי הלימוד בכלכלה גם כיום.

הסתכלות כזו גם תסייע לערער על קביעתו של הנדס, המובאת באמצעות ציטוט מפיליפ מירובסקי (Mirowski) ש"היה זה סמואלסון, ולא פרידמן, שבמילים ובמעשים הוא אחראי לתפיסה העצמית של הכלכלן הניאו־קלאסי במאה ה־20 כ'מדען'" (עמ' 61).

הסתכלות זו תאפשר לטעון, למשל, כי "השורשים לתפיסת הכלכלן הניאו־קלאסי במאה ה־20 את עצמו כ'מדען' מקורם בשילוב בין החשיבה הניאו־קלאסית וצמיחתן של טכנולוגיות איסוף נתונים ומדידה אמינה (אקונומטריקה), לבין השפעתן של תיאוריות 'תפיסה מקובלת' שעשו את דרכן מן המדף של הפילוסופיה של המדעים". אפשר להניח כי הקריטריון שהציעו תיאוריות התפיסה המקובלת להבדל בין מה שהוא בעל מובן למה שהוא חסר מובן התקבל בברכה בקרב הדיסציפלינה שבה נטען חמישים שנים קודם ש"אם זה מדע, הוא חייב להיות מתמטי", ושמה שעומד בינו לבין הפיכתו למדויק הוא טכנולוגיה של איסוף נתונים ועיבודם. הסבירות שקריטריון זה יאומץ בחום עולה אם מביאים בחשבון שזהו קריטריון שיסייע לתורת הכלכלה הניאו־קלאסית להתמודד עם תורות מתחרות של כלכלנים היסטוריים, מרקסיאנים, אוסטרים ומוסדיים.

ז. הצורך להתבדל אל מול תורות כלכליות מתחרות

כפי שהנדס מציג, טרנס הצ'ינסון (Hutchinson) השתמש בתיאוריות התפיסה המקובלת במטרה להיבחן מתורות שהן "לא כלכלה" - בתחילה מזו של לודוויג ון־מיסיס (Mises) האוסטרי ולאחר מכן מתורות של הכלכלה המרקסיאנית (עמ' 49-51). אפשר להניח כי לא

---

[7] באנגלית הטענה היא "the subject has changed", מצב המוביל לקו השבר הגדול בין הניאו־קלאסיים לקלאסיים - הסובייקט של הכלכלה השתנה - והוא הצרכן במקום היצרן.

היה נעשה שימוש בקריטריון היבחנות זה לולא היה מתחבר אל דברים שהיו בתורה הניאו־קלאסית ממילא וסייעו לה במאבקה בתורות המתחרות. הדבר בולט במיוחד בהיבחנות ממיסים שהיה "אנטי־אמפיריציסטי" במוצהר וטען כי אי־אפשר להפעיל מתודות דומות במדעי האדם ובמדעי הטבע (עמ' 4-45).

בנקודה זו, הרואה בתורת הכלכלה מן הזרם המרכזי חטיבה אחת מאדם סמית ועד ימינו ממשיך הנדס את המסורת בתוך תורת כלכלה מן הזרם המרכזי, מסורת הסותרת את המסר הפלורליסטי המצוי בבסיס הצעתו ל"מתודולוגיה כלכלנית חדשה". כך למשל ממעט הנדס להתייחס לתיאוריות כלכלניות שלא מן הזרם המרכזי. בחירתו להציג באריכות את המסורת האוסטרית (גם אם כתפיסה מתודולוגית החורגת מן המסורת המיליאנית) (עמ' 38-48) מלמדת יותר על השתלבותם של האוסטרים בתורת הכלכלה מן הזרם המרכזי בשלושים השנים האחרונות מאשר על מהלך עצמאי של הנדס לשלב חשיבה שלא מן הזרם המרכזי אל תוך תורת הכלכלה.

ח. התפתחות טכנולוגית מדידה

נושא נוסף שלא מצא את דרכו אל ספרו של הנדס הוא התפתחות של טכנולוגיית מדידה - האקונומטריקה - שהתלוותה להתפתחות טכנולוגיית איסוף נתונים כמותיים על האוכלוסייה. תפקידה החשוב של האקונומטריקה בהתפתחות התפיסה העצמית של הכלכלה עולה אם מביאים בחשבון כי כמו המתמטיזציה של הכלכלה כך אפשר למצוא שורשים לחשיבות הסטטיסטיקה אצל ג'בונס:

> איני יודע מתי תהיה ברשותנו שיטה מושלמת של סטטיסטיקה, אבל הרצייה בה היא המחסום היחיד שאינו עביר בדרך להפיכתה של הכלכלה למדע מדויק. בהיעדרה של סטטיסטיקה מושלמת, המדע לא יהיה פחות מתמטי, אך הוא יהיה פחות שימושי לאין שיעור מאשר אם הוא היה, בדיבור השוואתי, מדויק (עמ' 12).

חשיבותה של צמיחת טכנולוגיית איסוף המידע ומדידתו מכרעת לקבלתה של תיאוריית תפיסה מקובלת בתורת הכלכלה. ברור כי ללא הבשלתה של טכנולוגיה זו היה פרידמן מתקשה להציג את הטיעון שזכה לכינוי "מדוע לבדוק מתחת למכסה המנוע" (why look under the hood), במאמרו "המתודולוגיה של כלכלה פוזיטיבית". טיעון זה אומר כי "יש לבחון תיאוריה לפי יכולת הניבוי שלה בעבור סוג התופעות שאותן היא מתכוונת 'להסביר'. רק עדויות עובדתיות יכולות להראות האם היא 'נכונה' או 'שגויה'... המבחן היחיד הרלוונטי לתקפות היפותזה הוא השוואת תחזיותיה עם הניסיון" (Friedman 1953).

כמו פרידמן כך גם סמואלסון לא היה טוען ש"תיאוריה היא תפקודית אם היא ניתנת לבחינה אמפירית" (עמ' 62) ללא קיומה של יכולת מדידה. היכולת לייבא את תיאוריות התפיסה המקובלת אל תוך המתודולוגיה הכלכלנית תלויה בהתפתחות זו, משום שאי־אפשר היה למדוד את נכונותה של תיאוריה (פרידמן) או את יכולתה התפקודית (סמואלסון) ללא האקונומטריקה. במילים אחרות, ללא פיתוחו של כלי מדידה לא היו יכולים פרידמן וסמואלסון לטעון את טענותיהם להצדקת התיאוריה הכלכלנית. הטיעון שלהם היה נשאר ברמה המופשטת של טענת ג'בונס בדבר היותה של הסטטיסטיקה הכלי להפיכת התיאוריה הניאו־קלאסית למדע מדויק.

ט. האם השמועות על מות המתודולוגיה הכלכלנית הישנה היו מוקדמות מדי?

נראה בעיניי שהנדס מאמץ באופן שאינו ביקורתי דיו את סיפור ההמשכיות שמספרים לעצמם אותם "כלכלנים התופסים עצמם כמדענים", וזאת לצורך המאבק בתיאוריות התפיסה המקובלת בתורת הכלכלה. נכון הדבר שהדמיון בין הזרמים הקלאסיים לניאו־קלאסיים גדול יותר מאשר הדמיון בין זרמים אלה לבין הזרמים ההטרודוקסיים בכלכלה, אולם כזה הוא גם הדמיון בין כלכלני "תפיסה מקובלת" כגון פרידמן וסמואלסון לבין הניאו־קלאסיים. הצגת "התפיסה המקובלת" כזרה לתורת הכלכלה מן הזרם המרכזי נראית בעיניי בעייתית, בהתחשב בהסבר הרב־משתני שאותו ניסיתי להציג - הסבר המשלב בין התפתחויות תיאורטיות בתורת הכלכלה (החשיבה הניאו־קלאסית), הצורך להיבחן מן הסביבה האינטלקטואלית (מאבק בתורות כלכלניות מתחרות), התפתחות טכנולוגית (כלי מדידה אמפיריים) והתפתחויות בתיאוריות של המדע (תורות התפיסה המקובלת).

אם נקבל את ההסבר הראשוני שאותו ניסיתי להציע לקליטתן של תיאוריות התפיסה המקובלת בתורת הכלכלה, מתעוררת שאלה באשר לנכונות ההצהרה על מותה של המתודולוגיה הכלכלנית ולידתה של מתודולוגיה כלכלנית חדשה. התהייה בדבר מותה של המתודה הכלכלנית הישנה מורכבת משני פנים. הפן הראשון, והטריוויאלי יותר, הוא השאלה האם השמועות על המוות הגיעו לאוזניהם של הכלכלנים? מהיכרותי עם העוסקים בתורת הכלכלה, הדרך שבה מורים תורה זו באוניברסיטאות, וכמות הביקורת שמפנים כנגד היבטים שונים בתיאוריות המקובלות בכלכלה אלו המאמינים בגישה שונה, מלמדות שיש מקום להטיל בכך ספק.

ההסתייגות השנייה מהותית יותר, "פילוסופית" באופייה ונשענת על הטיעון שניסיתי להציג כנגד טיעונו של הנדס. אם נקבל את ההנחה שקליטתן של תיאוריות תפיסה מקובלת מעוגנת בשורשים עמוקים בתוך המסורת של החשיבה הכלכלית הניאו־קלאסית, הרי

ירידת קרנן של תיאוריות התפיסה המקובלת במדע אינה מחייבת את זניחתן בתורת הכלכלה. כפי שניסיתי לטעון, הכלכלנים שאלו את תיאוריות התפיסה המקובלת מן המדף של הפילוסופיה של המדע משום שתיאוריות אלה ענו על צרכיהם והתאימו לתפיסה שהיתה נוכחת ממילא בחשיבה הכלכלית. העובדה כי הם שאלו פעם אחת תיאוריה אחת מן המדף, אינה בהכרח מלמדת על רכישת מנוי ועל שאילה אוטומטית של הספרים המאכלסים כיום את המדף בספרייה זו, כפי שמלמדת מידת (אי)־התקבלותן של התיאוריות והשפעתם של התיאורטיקנים שאותם סוקר הנדס בחלקו השלישי של הספר על תורת הכלכלה והעוסקים בה. אני סבור כי כדי שיחול השינוי, שעליו מצהיר הנדס, נדרש שינוי מהותי הרבה יותר בתכניה של תורת הכלכלה, ובראשו שינוי של הסובייקט שבו עוסקת תורת הכלכלה - האדם הכלכלי הרציונלי. אפשר להניח כי בדרך להתקבלותן של התובנות שהמדע והמדענים עצמם מושפעים מן החברה שבה הם פועלים, מן ההיסטוריה של חברה זו, מן המגדר ומן המעמד שלהם בחברה בקרב העוסקים בתורת הכלכלה, ובטרם ישתכנעו הכלכלנים שהם עוסקים במדע שמטבעו אינו מדויק ואינו ניתן לחישוב ולכימות מלאים, נדרש שגם מושא המחקר שלהם - האדם הכלכלי - ייתפס כישות מובנית מבחינה חברתית, היסטורית, מגדרית ומעמדית וככזאת בעלת יכולות חישוב ורציונליות מוגבלות.

י. ביבליוגרפיה

Friedman, Milton, 1953. "The Methodology of Positive Economics," *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 3-43.

Hands, Wade D., 2001. "Economic Methodology is Dead – Long Live Economic Methodology: Thirteen Theses on the New Economic Methodology," *Journal of Economic Methodology* 8: 49-63.

Hausman, Daniel M., 1992. *The Inexact Science and Separate Science of Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jevons, William Stanley, [1871] 1888. *The Theory of Political Economy*. London: Macmillan and co.

Klappholz, Kurt, and Joseph Aggasi, 1959. Methodological Prescriptions in Economics," *Economica* 26: 60-74.

מכון ון ליר בירושלים
THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE
معهد فان لير في القدس

התוכנית לכלכלה וחברה
במכון ון ליר בירושלים

הכנס השנתי הראשון של

התוכנית לכלכלה וחברה

יום ראשון, י"ז בכסלו תשס"ו, 18 בדצמבר 2005, בשעות 20:00–9:30
במכון ון ליר בירושלים, רחוב ז'בוטינסקי 43, ירושלים
טל' 02–5605222, www.vanleer.org.il

9:30
התכנסות

12:00-9:45
מושב ראשון: אי־שוויון כלכלי בישראל
ברכות: שמשון צלניקר
יו"ר: אריה ארנון

סאלם אבו זאיד ויצחק ספורטא
אי־שוויון בחלוקת ההכנסות בישראל, 1967-2003

טלי קריסטל, ינון כהן וגיא מונדלק
גידול אי־השוויון בשכר 1970-2003 והאיגוד המקצועי

לאה אחדות, מירי אנדבלד, צבי זוסמן ורפאלה כהן
היבטים חברתיים של תקציב המדינה 2001-2005

דיון:
מדוע התרחב אי־השוויון וכיצד אפשר להפחיתו?
מתדיינים: יוסף זעירא, ז'ק סילבר, מישל סטרבצ'ינסקי

14:00-12:30
רב־שיח (באנגלית):
Leveling the Playing Field:
How to Achieve Equal Opportunity
יו"ר: אריאל רובינשטיין
משתתפים: ג'והן רומר, מנחם יערי, משה יוסטמן

17:30-15:00
מושב שני: מדיניות כלכלית אחרת
יו"ר: ג'ימי וינבלט

רמי יוסף ואביה ספיבק
הפנסיה לאן?

נטליה פרסמן ואריה ארנון
האבטלה בישראל וצעדי מדיניות אפשריים

עדי ברנדר ומישל סטרבצ'ינסקי
מערכת מס ההכנסה השלילי הרצויה בישראל

17:30-16:30
דיון:
קווים למדיניות מתערבת פעילה בשוק העבודה (A.L.M.P.)
מתדיינים: קרנית פלוג, חיים פרשטמן, פרנסיס רדאי

19:30-18:00
ההרצאה השנתית השמינית על שם אוסקר ון ליר
ברכות: **שמשון צלניקר**, ראש מכון ון ליר בירושלים
איבר סמרן, יושב ראש חבר הנאמנים, מכון ון ליר בירושלים
אריה ארנון, ראש התוכנית לכלכלה וחברה

מרצה (באנגלית):
ג'והן רומר, אוניברסיטת ייל
The Economics and Politics of Redistribution

20:00-19:30
קבלת פנים

הרשמה מראש, לפרטים: דותן לשם ושירי כהן, טל' 02–5605243, dotanl@vanleer.org.il